

MIKOŁAJ TYRCHAN
(Lublin)

***Nauki historycznoprawne w latach 70. XX w. – rozwój
badań i międzynarodowych kontaktów, główne publikacje
naukowe***

**Historical and legal sciences in the 1970s – development of
international contacts and research, main scientific publications**

**Die rechtshistorischen Wissenschaften in den 70er Jahren des 20.
Jh. Entwicklung der Forschung und der internationalen Kontakte,
wichtigste Publikationen**

**1. Historycy prawa w polskim i międzynarodowym życiu naukowym. 2. Działalność naukowa historyków
prawa w latach 70. XX wieku – główne kierunki badań i publikacje**

**1. Historians of law in Polish and international scientific life. 2. Scientific activity of historians of law in the
1970s: main courses of studies and publications.**

**1. Die Rechtshistoriker im polnischen und internationalen Umfeld. 2. Wissenschaftliche Aktivitäten der
Rechtshistoriker in den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts – wichtigste Forschungen und Publikationen**

1

Wydarzenia marcowe 1968 r. przyspieszyły dokonywanie zmian kadrowo-organizacyjnych w wielu ośrodkach i instytucjach badawczych, w tym również w naukach humanistycznych, historycznych i prawnych¹. W środowisku Instytutu Historii PAN wyodrębniono grupę historyków „rewizjonistów” (Bronisław Geremek, Jerzy Holzer, Jerzy Jedlicki, Krystyna Kersten i Tadeusz Łepkowski), a przez wprowadzenie „politycznego” zakazu pracy na dwóch etatach naukowych spowodowano odejście z Instytutu m.in. A. Gieysztor, T. Man-teuffla, S. Kieniewicz, W. Kuli, G. Labudy oraz J. Bardacha i B. Leśnodorskie-

---

¹Na temat wydarzeń 1968 r. zob. m.in. M. Tarniewski [J. Karpiński], *Krótkie spięcie. Marzec 1968*, Paryż 1977; A. Siwek, *Uniwersytet Warszawski w marcu '68*, Warszawa 1989; J. Eisler, *Marzec 1968. Geneza. Przebieg. Konsekwencje*, Warszawa 1991; *Marzec 1968. Trzydzieści lat później. Referaty*, t. 1, red. M. Kula, P. Osęka, M. Zaremba, Warszawa 1998.

go. Bardach i Leśnodorski zostali przy tym uznani za uczonych wspierających grupę rewizjonistyczną, co budziło negatywną ocenę funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa inwigilujących ówczesne środowisko historyczne². Jesienią 1968 r. zreorganizowano składy komitetów redakcyjnych pism wydawanych w ramach PAN, m.in. „Kwartalnika Historycznego”, „Studiów Źródłoznawczych” oraz „CPH”³.

Jak trafnie stwierdził Tadeusz Rutkowski, pomarcowa polityka władz partyjnych wzmacniała rolę odgrywaną w nauce przez różne instytucje rządzące, a w samych środowiskach historyków funkcjonowały grupy badaczy popierających politykę PZPR, kontestujących ją bądź też zajmujących zasadniczo postawę pośrednią⁴. Od jesieni 1968 r. nastąpiło odczuwalne zaostrzenie cenzury naukowej i publicystycznej.

Ustawa z 20 grudnia 1968 r. o tytułach i stopniach naukowych wprowadziła możliwość mianowania docentami uczonych bez habilitacji, co spowodowało pojawienie się grupy badaczy określonej mianem „docentów marcowych”. W ośrodkach uniwersyteckich powołano instytuty i zakłady jako podstawowe jednostki organizacyjne⁵. Na początku lat 70. ub. wieku szefem Instytutu Historyczno-Prawnego UW był Bogusław Leśnodorski, wykładający wspólnie z Juliuszem Bardachem, Jerzym Senkowskim, Jakubem Sawickim, Stanisławem Krukowskim, Zbigniewem Szcząską i Wandą Sudnik historię państwa i prawa polskiego. Powszechną historią państwa i prawa zajmowali się Michał Szczaniecki, Władysław Sobociński, Katarzyna Sójka-Zielińska, Stanisław Russocki, Grażyna Bałtruszajtys i Hubert Izdebski. Prawa rzymskiego i antycznego nauczał Henryk Kupiszewski, Witold Wołodkiewicz, Krystyna Bukowska i Maria Zabłocka, a historii doktryn – Wiktor Suchecki. Szefem Instytutu Historyczno-Prawnego UJ był Michał Patkaniowski, kierujący też Zakładem Powszechnej Historii Państwa i Prawa (w skład którego wchodził Irena Kwiatkowska, Wojciech Bartel, Lesław Pauli i Kazimierz Baran). Historią państwa i prawa polskiego zajmował się Stanisław Grodziski, Adam Vetulani, Ludwik Łysiak, Stanisław Płaza i Waław Uruszczak, a prawem rzymskim – Waław Osuchowski, Wiesław Litewski i Janusz Sondel. Historię doktryn wykładali w ramach odrębnego

² Zob. m.in. S. Cenciekiewicz, *„Nauka pod lupą”. Środowisko historyków w opiniach SB (przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych)*, [w:] *idem, Oczami bezpieki. Szkice i materiały z dziejów aparatu bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2004.

³ 15.12.1968 r. Sekretariat I Wydziału PAN powołał nowy komitet redakcyjny „Czasopisma” w składzie: J. Bardach, K. Grzybowski, H. Olszewski (sekretarz redakcji), M. Szczaniecki (redaktor naczelny), M. Senkowska-Gluck, J. Wąsicki.

⁴ T. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2008, s. 468–486.

⁵ H. Olszewski, *Dyscypliny historycznoprawne w nowej strukturze organizacyjnej nauki w Polsce*, CPH 1970, z. 2, s. 289–294.

Instytutu Nauk Politycznych uczniowie Konstantego Grzybowskiego – Marek Sobolewski, Marek Waldenberg, Barbara Sobolewska, Wiesław Kozub-Ciembroniewicz oraz Ryszard Rett-Ludwikowski. W Poznaniu Instytutem Historii Państwa i Prawa kierował Zdzisław Kaczmarczyk, wykładający na UAM historię państwa i prawa polskiego wraz z Witoldem Maislem, Zofią Mazurek, Janem Wąsickim, Januszem Deresiewiczem, Jerzym Wisłockim i Ewą Bagieńską. Powszechną historię państwa i prawa nauczali Bogdan Lesiński i Jerzy Walachowicz, prawa rzymskiego – Kazimierz Kolańczyk, Władysław Rozwadowski i Gerard Kuleczka, a historii doktryn – Henryk Olszewski i Maria Zmierczak. Szefem wrocławskiego Instytutu Historii Państwa i Prawa był Kazimierz Orzechowski, specjalizujący się (obok Franciszka Połomskiego, Alfreda Koniecznego i Jerzego Chodorowskiego) w historii państwa i prawa polskiego. Historię powszechną zajmowali się na Uniwersytecie Wrocławskim Leszek Winowski, Teresa Janasz i Edmund Klein, prawem rzymskim – Jerzy Falenciak i Edward Szymoszek, a historię doktryn – Karol Jonca. W Lublinie na czele Instytutu Historii i Teorii Państwa i Prawa UMCS stał Józef Mazurkiewicz, wykładający historię państwa i prawa polskiego oraz historię doktryn wraz z Władysławem Ćwikiem, Janem Malarczykiem, Witoldem Sawickim, Jerzym Rederem, Arturem Korobowiczem, Romanem Tokarczykiem, Wojciechem Witkowskim i Wojciechem Szwarcem. Prawem rzymskim zajmował się Adam Wiliński, Mieczysław Żołnierczuk i Marek Kuryłowicz. Wiktor Kornatowski kierował natomiast Instytutem Historyczno-Prawnym UMK, wykładając w Toruniu wraz z Januszem Justyńskim historię doktryn. Dziejami państwa i prawa polskiego zajmował się Stanisław Salmonowicz, Marian Kallas i Ryszard Łaszewski, historię powszechną Zbigniew Zdrójkowski i Krystyna Grzybowska, a prawem rzymskim Władysław Bojarski. W Łodzi Instytutem Nauk o Państwie i Prawie kierował Józef Matuszewski, zajmujący się wraz z Barbarą Waldo i Zygfrydem Rymaszezewskim powszechną historią państwa i prawa. Historię państwa i prawa polskiego wykładali Henryk Grajewski i Filomena Bortkiewicz, prawo rzymskie Cezary Kunderewicz i Jan Kodrębski, a historię doktryn teoretyk prawa Jerzy Wróblewski. Na nowo utworzonym Uniwersytecie Śląskim szefem Instytutu Historii Państwa i Prawa został Jan Baszkiewicz, zajmujący się z Adamem Wójtowiczem historią doktryn oraz powszechną historią państwa i prawa. Historię państwa i prawa polskiego wykładali Adam Lityński i Józef Ciągwa, a prawo rzymskie Michał Staszków. Po marcu 1968 r. ograniczono działalność Zakładu Historii Państwa i Prawa IH PAN, w którym zatrudnieni byli Monika Senkowska-Gluck, Andrzej Ajnenkiel i Andrzej Zakrzewski. Zakład uległ ostatecznie likwidacji, a jego pracownicy zostali przeniesieni do innych komórek organizacyjnych Instytutu Historii.

Niezależnie od skomplikowanych uwarunkowań polityki naukowej w Polsce historycy prawa konsekwentnie rozwijali kontakty międzynarodowe. W maju

1969 r. ukonstytuowała się przy Komitecie Nauk Historycznych PAN specjalna Komisja Dziejów Parlamentaryzmu kierowana przez K. Grzybowskiego i tworzona m.in. przez znanych historyków prawa (Bardach, Leśnodorski, Matuszewski, J. Sawicki, Szaniecki, Olszewski i Russocki). Grupa ta reprezentowała naukę polską w pracach Międzynarodowej Komisji do Badania Historii Zgromadzeń Stanowych i Instytucji Parlamentarnych⁶. Dwudzieste trzecie posiedzenie Komisji zaplanowano na sierpień 1970 r., a jego miejscem miała być Warszawa. Spotkanie warszawskie poprzedzać miało przy tym obrady Komisji w ramach kolejnego Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w Moskwie.

Ważnym wydarzeniem dla krajowego środowiska historycznego były niewątpliwie obrady X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, odbywane w Lublinie w dniach od 9 do 13 września 1969 r., pod kontrolą czynników partyjnych⁷. Skupiano się w ich trakcie głównie nad dziejami najnowszymi, utrzymując ideologiczny ton ówczesnych propagandowych tendencji historiograficznych⁸. Historyków prawa reprezentowali wyłącznie badacze warszawscy (J. Bardach, B. Leśnodorski, A. Ajnenkiel, S. Russocki), lubelscy (J. Mazurkiewicz) i toruńscy (S. Salmonowicz, M. Kallas). B. Leśnodorski wygłosił referat dotyczący dziejów Polski i Europy na przełomie XVIII i XIX w., omawiając oświeceniowe reformatorskie tendencje ustrojowe kontynuowane w czasach Księstwa Warszawskiego (projekt stworzenia monarchii konstytucyjnej i parlamentarnej opartej na „kompromisie mieszczańsko-szlacheckim”). J. Bardach zaprezentował z kolei wykład dotyczący genezy i znaczenia Unii Lubelskiej na szerszym tle dziejów unii jagiellońskich, procesu rozwoju państwa szlacheckiego i zjawiska federalizmu europejskiego. Zaapelował w nim o rozwijanie badań porównawczych w zakresie form ustrojowych „państw połączonych przez unie w późnośredniowiecznej i nowożytnej Europie”.

Przełom lat 1969 i 1970 przyniósł dyskusję na temat specyfiki nauk historycznoprawnych oraz ich miejsca na tle innych dyscyplin historycznych i prawniczych. J. Bardach omówił na łamach „Kwartalnika Historycznego” najważ-

⁶ Była to organizacja afiliowana przy Międzynarodowym Komitecie Nauk Historycznych, założona jeszcze przed 1939 r. z inicjatywy m.in. S. Kutrzeby. Po wojnie Komisja odbywała coroczne spotkania naukowe w różnych krajach oraz patronowała specjalnej międzynarodowej serii wydawniczej dotyczącej dziejów parlamentaryzmu. Bardach, Koranyi, Leśnodorski, Matuszewski, Sawicki i Szaniecki byli członkami tej Komisji już od 1958 r. Po 1970 r. sekcja polska Komisji powiększona została o nowych członków (Vetulani, Salmonowicz, Bartel). Zob. m.in. J. Małłek, *Międzynarodowa Komisja do Badania Historii Zgromadzeń Stanowych i Instytucji Parlamentarnych (1936–2008)*, CPH 2008, z. 2, s. 315–324.

⁷ J. Bardach, *X Powszechny Zjazd Historyków Polskich w oczach historyka prawa*, CPH 1970, z. 1, s. 275–281; *X Powszechny Zjazd Historyków Polskich*, „Kwartalnik Historyczny” 1970, nr 1; *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie 9–13 września 1969 r.*, Warszawa 1971.

⁸ Przewodnią tematyką zjazdu była kwestia świadomości narodowej i jej stosunku do świadomości państwowej. Pojawiała się też problematyka dziejów krajów pozaeuropejskich.

niejsze powojenne osiągnięcia polskich historyków prawa (integracja badań, planowa praca naukowa i kształcenie kadr, ogólnopolski periodyk naukowy – CPH, rozwój kontaktów międzynarodowych, nowa metodologia i poszerzenie chronologiczne zakresu badań o czasy najnowsze, edytorskie prace źródłowe, syntezy historii państwa i prawa, rozwój historii doktryn oraz licznych badań monograficznych m.in. z okresu rozbiorów i Polski międzywojennej)⁹. Zaakcentował przy tym konieczność szerszego badania średniowiecznej historii prawa, historii własności ziemi, dziejów parlamentaryzmu polskiego oraz rozwijania refleksji metodologicznej. Bardach podkreślił też potrzebę zwrócenia uwagi na historię praw słowiańskich, do których zaliczał prawo Wielkiego Księstwa Litewskiego, oraz szerszego prezentowania wyników badań historycznoprawnych na międzynarodowym forum naukowym.

Redakcja „CPH” zorganizowała specjalną ankietę na temat roli i miejsca historii prawa w naukach humanistycznych i społecznych¹⁰. Igor Andrejew wezwał w niej do poszerzania badań nad prawem karnym i myślą penalną czasów nowożytnych i najnowszych. Witold Czachórski, Jan Gwiazdomorski, Alfred Ohanowicz, Zdzisław Radwański i Adam Szpunar podkreślili związek nauki o współczesnym prawie cywilnym z wiedzą o historycznych instytucjach prawnych (podobnie Remigiusz Bierzanek w kontekście prawa międzynarodowego)¹¹.

Na konieczność konfrontowania wiedzy o prawie pozytywnym z dziedzictwem historycznym wskazywali też przedstawiciele nauki prawa konstytucyjnego i administracyjnego, szczególnie w zakresie porównywania instytucji państwa i prawa socjalistycznego z rozwiązaniami istniejącymi przed 1939 rokiem. Jerzy Wróblewski podkreślał znaczenie badań historycznoprawnych dla teorii prawa¹².

⁹ „Kwartalnik Historyczny” 1969, nr 2, s. 415–419.

¹⁰ *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historycznoprawnych wśród nauk historycznych i prawnych*, CPH 1969, z. 2, s. 165–191; *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historycznoprawnych wśród nauk historycznych i prawnych – ciąg dalszy*, CPH 1970, z. 1, s. 195–203; B. Leśnodorski, *Historia prawa, administracji i doktryn wobec zagadnień współczesności*, CPH 1971, z. 1, s. 179–189.

¹¹ Cywiliści wskazywali m.in. na doniosłość badań historycznoprawnych w zakresie prawa rzymskiego i prawa kanonicznego, wpływu ustawodawstwa Europy „kapitalistycznej” i krajów socjalistycznych na powojenną kodyfikację prawa cywilnego w Polsce, poglądów cywilistycznych kierunków czy szkół badawczych wyrosłych na tle kodyfikacji prawa cywilnego XIX i XX w. oraz w zakresie prawa cywilnego okresu międzywojennego. Nauka historii prawa prywatnego przygotowywać miała do nauki prawa pozytywnego, wskazując na zmienność systemów prawnych oraz ich uwarunkowania społeczno-ekonomiczne. R. Bierzanek zaakcentował konieczność badania kwestii dotyczących rozwoju instytucji prawnohistorycznych związanych ze światowymi procesami pokojowymi i rozbrojeniowymi, zmian koncepcji suwerenności państwowej oraz dziejów instytucji pozaeuropejskich.

¹² Chodziło mu szczególnie o badanie przemian języka prawnego i języka prawniczego, ideologicznych uwarunkowań tworzenia, wykładni i stosowania prawa oraz procesów recepcji prawa.

Zdaniem Bogusława Leśnodorskiego nauki historycznoprawne winny nie tylko wpływać na odpowiednie rozumienie współczesności, ale również uczestniczyć w kreatywnym „programowaniu” przyszłości (m.in. w sferze tworzenia nowego prawa). Siłą historyków ustroju i prawa miało być przy tym umiejętne jednoczesne korzystanie z metody historycznoprawnej, formalnoprawnej, socjologicznej i komparystycznej oraz dynamiczne ujmowanie specyfiki przemian społecznych w szerszej perspektywie chronologicznej. Adam Łopatka, Antoni Czubiński i Tadeusz Manteuffel podkreślili z kolei w ankiecie fenomen historii doktryn politycznych i prawnych, która ze względu na złożony przedmiot badawczy wkraçała na obszar innych dyscyplin naukowych (historii politycznej, historii idei, filozofii politycznej, socjologii itd.), odgrywając istotną rolę zwłaszcza dla badań teoretycznoprawnych¹³. Jerzy Topolski zaakcentował natomiast tradycyjne związki pomiędzy historią państwa i prawa a historią gospodarczą, zauważalne zwłaszcza w twórczości naukowej Franciszka Bujaka i Jana Rutkowskiego.

Z okazji 25-lecia PRL dokonywano podsumowań dorobku w naukach humanistycznych i społecznych. 26 maja 1970 r. odbyła się z kolei w redakcji „Kwartalnika Historycznego” dyskusja na temat obrazu dziejów Polski w historiografii obcej¹⁴.

W dniach od 10 do 13 sierpnia 1970 r. odbyło się w Warszawie 23 posiedzenie Międzynarodowej Komisji do Badania Historii Zgromadzeń Stano-

¹³ Czubiński podkreślił ponadto doniosłość badań historyków prawa (Bardacha, Leśnodorskiego, Grzybowskiiego i Ryszki) w zakresie „ogólnej” historii politycznej oraz tendencję odwrotną, polegającą na podejmowaniu badań historycznoprawnych przez specjalistów w zakresie historii politycznej (m.in. H. Jabłońskiego, S. Kieniewicz i C. Madajczyka).

¹⁴ „Kwartalnik Historyczny” 1971, nr 1, s. 335–336, 345–347. Stanisław Russocki zwrócił w jej trakcie uwagę na konieczność dostosowywania terminologii naukowej w polskich pracach historycznych tłumaczonych na języki obce do kategorii pojęciowych stosowanych w historiografii danego kraju. Prace przeznaczone dla odbiorcy zagranicznego winny też ukazywać problematykę polską w szerszym kontekście Europy Środkowo-Wschodniej. Stanisław Salmonowicz odniósł się krytycznie do marginalnego traktowania tematyki polskiej w obcojęzycznych syntetycznych publikacjach poświęconych sprawom europejskim oraz opracowywania jej na podstawie przestarzałych danych naukowych, pochodzących przy tym głównie z historiografii niemieckiej. Postulował on opublikowanie zbiorowej syntezy historii Polski w języku angielskim oraz nowej bibliografii dziejów państwa polskiego przeznaczonej dla odbiorcy zachodniego. Zwracał ponadto uwagę na możliwość częstszego organizowania w Polsce specjalistycznych spotkań historycznych z udziałem badaczy zagranicznych. Kazimierz Orzechowski odwołał się wprost do nauk historycznoprawnych, w których jego zdaniem nadal dominowała tendencja faktograficzna, przez co nie powstawały uogólnienia teoretyczne mogące uzupełniać w odpowiedni sposób badania historyków zagranicznych. Według niego studia nad polskim sejmem i sejmikami mogły zostać „wpisane” w ogólną systematykę feudalnych reprezentacji stanowych kręgu europejskiego (podobnie jak system podatkowy, organizacja sił zbrojnych, system sądowy, formy zależności feudalnej itd.). Akcentował też konieczność rozwijania badań porównawczych, doprowadzających do uogólnień teoretycznych oraz czyniących „problematykę polską integralną i nieodzowną częścią syntetycznych ujęć historii powszechnej, niezależnie od tego, z jakich pozycji formułowanych”.

wych i Instytucji Parlamentarnych. W sesji warszawskiej (organizowanej przez S. Russockiego i M. Szczanieckiego) udział wzięli naukowcy polscy i 24 badacze obcych. Wygłoszono i przedyskutowano 11 referatów, w tym 3 zaprezentowała strona polska (Russocki zajął się typologią zgromadzeń przedstanowych)¹⁵.

Spotkanie poprzedzało bezpośrednio moskiewskie obrady XIII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych, mającego blisko 3000 uczestników (w tym 170 Polaków – 5 historyków prawa)¹⁶. W kongresowe prace przygotowawcze zaangażowany był m.in. J. Bardach¹⁷. W sekcji historii najnowszej B. Leśnodorski wygłosił referat dotyczący rozwoju badań nad historią administracji, który spowodował szeroką dyskusję i uchwalenie postulatu powołania do życia specjalnej Międzynarodowej Komisji Historii Administracji. Leśnodorski dostał przy tym formalny mandat do podjęcia prac nad zorganizowaniem tej Komisji¹⁸. Wystąpił on ponadto z wykładem na kolokwium zorganizowanym przez Towarzystwo Studiów Robespierrowskich, na którym powołano go do komitetu organizacyjnego nowo utworzonej Międzynarodowej Komisji Badań nad okresem Wielkiej Rewolucji Francuskiej i Cesarstwa.

W ramach Kongresu w dniach 21 i 22 sierpnia 1970 r. odbyła się moskiewska sesja Międzynarodowej Komisji do Badania Historii Zgromadzeń Stanowych i Instytucji Parlamentarnych, w trakcie której J. Bardach zaprezentował referat dotyczący parlamentaryzmu litewskiego po Unii Litewskiej. Bardach został wiceprzewodniczącym nowego zarządu Komisji. 20 i 21 sierpnia 1970 r. w Moskwie zorganizowano ponadto sesję naukową Międzynarodowego Stowarzyszenia Historyków Państwa i Prawa, w której wzięli udział M. Szczaniecki i J. Bardach (jako wiceprzewodniczący Stowarzyszenia).

Aktywne uczestnictwo polskich historyków prawa w moskiewskim kongresie oraz powierzenie Bardachowi i Leśnodorskiemu istotnych funkcji w gre-

¹⁵ CPH 1971, z. 1, s. 266.

¹⁶ M. Szczaniecki, *Polscy historycy państwa i prawa na XIII Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych*, *ibidem*, s. 265–267; B. Leśnodorski, *Wielkie kongresy w Moskwie i Leningradzie*, „Kwartalnik Historyczny” 1971, nr 2; I. Pietrzak-Pawłowska, *Historia-nauki społeczno-współczesność na Międzynarodowych Kongresach 1970*, „Kwartalnik Historyczny” 1971, nr 2; W. Voise, *XIII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych*, „Kwartalnik Historyczny” 1972, nr 2; T. Rutkowski, *Przeciw „menadżerom” nauk historycznych. Władze PZPR wobec XIII Międzynarodowego Kongresu Historyków w Moskwie (16–23 sierpnia 1970)*, [w:] *Historia i archiwistyka. Studia z dziejów Polski, Polonii i archiwistyki. Księga dedykowana Księdzu Doktorowi Romanowi Nirowi*, Gorzów Wielkopolski 2004.

¹⁷ Czynniki partyjne krytykowały kongresowy komitet organizacyjny za zgłoszenie w skład delegacji polskiej zbyt małej liczby historyków „zaangażowanych” ideologicznie. W ich ocenie był to rezultat negatywnego wpływu grupy historyków rewizjonistów m.in. na J. Bardacha.

¹⁸ Był to niewątpliwie dowód uznania dla polskiego środowiska historycznoprawnego i samego Leśnodorskiego, będącego orędownikiem rozwijania w Polsce historii administracji jako nowej dyscypliny historycznoprawnej.

miach kierowniczych międzynarodowych organizacji naukowych wynikały z wysokiej oceny ich dorobku badawczego, niezależnie od licznych ograniczeń polityczno-organizacyjnych narzucanych nauce polskiej w kraju.

Na początku września 1970 r. w Kołobrzegu zorganizowano sympozjum historyków państwa i prawa, w którym wzięli udział reprezentanci wszystkich ośrodków uniwersyteckich i PAN¹⁹. Merytoryczna tematyka spotkania dotyczyła roli państwa i prawa w życiu gospodarczym²⁰. J. Baszkiewicz zaprezentował plan badań naukowych na lata 1971–1975, a uczestnicy sympozjum wypowiedzieli się za dalszą specjalizacją badawczą ośrodków naukowych z uwzględnieniem określonych potrzeb regionalnych. Opowiedziano się ponadto za utrzymaniem w ramach Instytutu Historii PAN odrębnej jednostki badawczej z zakresu historii państwa i prawa oraz za powołaniem przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Historycznego specjalnej komisji historycznoprawnej.

Po ostatecznym zlikwidowaniu w 1970 r. Zakładu Historii Państwa i Prawa Instytutu Historii PAN w dniu 15 stycznia 1971 r. powołano do życia przy tym Instytucie Komisję Historii Państwa i Prawa, tworzoną przez przedstawicieli wszystkich ośrodków uniwersyteckich²¹.

W kwietniu 1971 r. Instytut Nauk Prawnych PAN zorganizował w Warszawie interesujące sympozjum na temat metod badawczych stosowanych w nowoczesnym prawoznawstwie opartym na założeniach filozofii marksistowskiej, socjologii, psychologii, nauk historycznych i ekonomicznych oraz cybernetyki i językoznawstwa. Środowisko historycznoprawne reprezentował na sympozjum Henryk Olszewski, który przedstawił referat dotyczący podejścia historycznego w prawoznawstwie²².

¹⁹ CPH 1971, z. 1, s. 268–271.

²⁰ K. Orzechowski wygłosił referat dotyczący polskiej polityki gospodarczej do czasów Oświecenia, J. Wisłocki mówił o prawie gospodarczym na tle rozwoju ekonomicznego Polski, S. Grodziski o polityce ekonomicznej przełomu XVIII i XIX w., a B. Leśnodorski wypowiedział się na temat polityki gospodarczej w Polsce międzywojennej.

²¹ CPH 1971, z. 2, s. 261–269; „Kwartalnik Historyczny” 1971, nr 4, s. 1004–1005. Jej celem miało być koordynowanie prac naukowych wymagających współdziałania większej liczby badaczy, m.in. w zakresie dalszych tomów syntezy historii państwa i prawa Polski. Zamierzano też kontynuować prace edytorskie nad Volumina Legum, „Studiami nad Historią Państwa i Prawa” i „Pomnikami Prawa Polskiego”, współpracować z Komitetem Redakcyjnym „CPH” oraz reprezentować polskich badaczy na forum międzynarodowych organizacji historyków państwa i prawa. Przewodnictwem Komisji objęła M. Senkowska-Gluck, a w jej skład weszli: A. Ajnenkiel, J. Bardach, J. Baszkiewicz, A. Burda, S. Grodziski, B. Leśnodorski, A. Łopatka, J. Matuszewski, J. Mazurkiewicz, K. Orzechowski, F. Ryszka, M. Szchaniecki, M. Sędek, A. Vetulani, J. Wąsicki i A. Zakrzewski. Komisja miała odegrać istotną rolę w dalszym procesie integrowania planów badawczych polskiego środowiska historycznoprawnego.

²² Zob. H. Olszewski, *Podejście historyczne w prawoznawstwie*, [w:] *Metody badania prawa*, Wrocław 1973. Uznawał on obserwację dynamiki przeobrażeń stosunków społeczno-ekonomicznych z uwzględnieniem roli prawa, aparatu państwowego i doktryn politycznych za punkt wyjścia w ukształtowaniu odpowiedniej perspektywy historycznej dla prawa pozytywnego.

We wrześniu 1972 r. roku Komisja Prawno-Historyczna Zarządu Głównego PTH zorganizowała w Kołobrzegu interdyscyplinarną konferencję historyków państwa i prawa, historyków doktryn, historyków dziejów politycznych oraz przedstawicieli prawa państwowego (konstytucyjnego), poświęconą zagadnieniu ciał przedstawicielskich („Wiec – Rada – Sejm – Parlament”)²³. J. Bardach omówił w jej trakcie naukowy dorobek w zakresie dziejów sejmu polskiego, J. Baszkiewicz i A. Wójtowicz zanalizowali ewolucję poglądów doktryny średniowiecznej na potrzebę i znaczenie prawa stanowionego oraz stosunek norm stanowionych do prawa zwyczajowego, a I. Malinowska zaprezentowała referat dotyczący zgromadzeń miejskich w średniowiecznych Włoszech. S. Russocki przedstawił wyniki swoich badań porównawczych nad początkami zgromadzeń stanowych oraz ich rzeczywistą rolę do końca XVI w., K. Orzechowski dokonał systematyzacji zgromadzeń stanowych, natomiast S. Płaza zanalizował dzieje sejmu polskiego w XVI w. A. Ajnenkiel omówił kwestię umiejscowienia parlamentu w systemie politycznym Polski międzywojennej, a M. Pietrzak zanalizował rolę Krajowej Rady Narodowej jako pierwszego „parlamentu” PRL²⁴.

Założenie historyzmu metodologicznego łączył z podejściem prawno-komparystycznym. Olszewski podkreślał również, iż warsztat naukowy historyka prawa nie różni się zasadniczo w kwestii metodologii badań od warsztatu przedstawicieli innych nauk społecznych, sięgających do badań historycznych. Swoistość metody historycznej w prawoznawstwie sprowadzać miała się wobec tego do specyficznego „pola badań”, wyznaczanego przez nauki wchodzące w skład prawoznawstwa. Olszewski wskazał przy tym na trudności w odpowiednim rozwijaniu dyscyplin prawnohistorycznych, związane z nadal zbyt silnym wpływem metody formalno-dogmatycznej na badania historyczne oraz ze zbyt sztywnym podziałem nauk prawnych na dogmatyczne, historyczne i teoretycznoprawne.

²³ CPH 1973, z. 1, s. 257–261. Zob. też *Konferencja historyków prawa: Wiec – rada – sejm – parlament. Kołobrzeg 7–9 września 1972 r. Referaty i tezy*, Poznań 1972.

²⁴ W trakcie obrad konferencyjnych dyskutowano ponadto nad pracami edytorskimi dotyczącymi nowej edycji Volumina Legum oraz nad głównymi kierunkami rozwoju nauk historycznoprawnych (w czterech zespołach problemowych). Zespół historii parlamentaryzmu wskazał na potrzebę badań instytucji parlamentaryzmu XV i I poł. XVI w., Królestwa Polskiego, Galicji doby autonomicznej oraz sejmu polskiego lat 30. XX w., a ponadto badań działalności Polaków w instytucjach przedstawicielskich państw zaborczych oraz problematyki konfederacji i rokoszy. Przedyskutowano też wstępną koncepcję syntetycznego opracowania dziejów polskiego parlamentaryzmu – w postaci serii 12 samodzielnych pozycji monograficznych różnych autorów. Zespół historii administracji (kierowany przez Leśnodorskiego) postulował utworzenie przy Komisji Historii Prawa IH PAN międzyrodzinkowego zespołu zajmującego się tą nową dyscypliną historycznoprawną oraz zastąpienie na studiach administracyjnych historii ustroju Polski historią administracji polskiej od XVIII do XX w. na tle porównawczym. Zespół prawa sądowego zwrócił natomiast uwagę na małą liczbę opracowań naukowych w tej dziedzinie, wskazując na konieczność rozwijania kadry uniwersyteckiej oraz skupiania się na określonej tematyce monograficznej (prawo karne ziemskie, prawo karne i nauka prawa karnego w Polsce międzywojennej, prawo cywilne oraz nauka prawa cywilnego i rzymskiego w XIX i XX w.). Z kolei zespół wydawnictw źródłowych i źródłoznawstwa zaakcentował konieczność bardziej energicznej pracy nad reedycją Volumina Legum, publikacją diariuszy sejmowych i aktów sejmikowych oraz wznowie-

Na przełomie 1972 i 1973 r. ukazały się ważne publikacje nawiązujące do dyskusji o specyfice nauk historycznoprawnych na tle innych nauk historycznych i prawnych. Stanisław Grodziski umiejscawiał w swoim artykule historię prawa w grupie nauk o przeszłości, obok historii gospodarczej, społecznej, politycznej czy kultury i nauki²⁵. Jednocześnie była to dyscyplina uprawiana od wieków „praktycznie jako integralna część prawoznawstwa”. Podstawa źródłowa dla jej badań jest tożsama z badaniami ogólnohistorycznymi, ze szczególnym uwzględnieniem specyficznych źródeł prawnych – dokumentów, zbiorów norm i pomników praktyki prawniczej. Historia prawa skupiać miała się przy tym na odtwarzaniu treści dawnych norm prawnych oraz struktury instytucji, ich praktycznego działania i roli społecznej. Definiował on wobec tego historię prawa jako naukę historyczną (z uwagi na przedmiot badań i metodologię naukową), służącą zarówno prawu, jak i historii. W badaniach historycznoprawnych ostatnich dwóch stuleci doszło według niego do przesunięcia punktu ciężkości z dawnego prawa sądowego na historię ustroju państwa, związanego m.in. z aktywnością naukową Bobrzyńskiego, Balzera i Kutrzeby. Po II wojnie światowej historia prawa zacieśniła natomiast związki z historią gospodarczą, filozofią prawa oraz socjologią. Grodziski wskazał ponadto na konieczność rozróżniania polskiej i powszechnej historii prawa oraz wyodrębnienia historii ustroju Polski od historii prawa polskiego. Zaakcentował przy tym odrębność nauki prawa rzymskiego (zblížonej najbardziej do dogmatyki prawniczej) oraz historii doktryn politycznych i prawnych. Postulował on również objęcie zbiorczą nazwą „historia prawa” dyscyplin historycznoprawnych (prawa rzymskiego, powszechnej historii prawa, historii ustroju Polski oraz historii prawa polskiego).

Witold Maisel zajął się z kolei interesującą problematyką integracji dyscyplin historycznoprawnych²⁶. Jako główny element integracyjny wskazywał Maisel

---

nia serii „Pomników Prawa Polskiego” (księgi sądowe wiejskie, dział prawa miejskiego i prawa ziemskiego wraz ze źródłami średniowiecznej praktyki sądowej). Za pilne zadanie uznano też opracowanie nowej historii źródeł, mogącej zastąpić syntezę S. Kutrzeby oraz objąć okres porobiorowy i dwudziestolecia międzywojennego.

²⁵ S. Grodziski, *Uwagi o historii prawa, jej miejscu wśród nauk historycznych i nazwie*, „Historyka” 1972, t. 3, s. 89–101.

²⁶ W. Maisel, *Problematyka integracyjna dyscyplin prawno-historycznych*, „Studia Metodologiczne” 1973, s. 79–94. Za wspólne metody nauk historycznoprawnych uznano metodę historyczną i formalno-dogmatyczną (badanie materiału normatywnego przy zastosowaniu praw logiki) oraz porównawczą i socjologiczną. Integracyjny walor historii doktryn politycznych i prawnych wynikać miał z integralnego badania poglądów społecznych na całokształt zjawisk z zakresu funkcjonowania państwa i prawa. Podobne znaczenie miało prawo rzymskie (dostarczające terminologii prawniczej i pojęć prawnych oraz kształtujące współczesną systematykę prawa), historia prawa kanonicznego oraz archeologia prawnicza. Czynnikiem spajającym nauki historycznoprawne była też niewątpliwie wspólna siatka pojęciowa oparta na języku prawniczym wykształconym na

przedmiot badań (czyli dawne państwo i prawo) oraz aspekt metodologiczny, oparty na marksistowskiej teorii materializmu historycznego jako przewodniej w naukach społecznych teorii rozwoju społecznego.

Głównym wydarzeniem naukowym roku 1973 był II Kongres Nauki Polskiej, odbywany w dniach 26–29 czerwca²⁷. Prace przygotowawcze do Kongresu toczone były w 17 sekcjach, w tym również w Podsekcji Nauk Historycznych oraz Sekcji Nauk Politycznych i Społecznych (obejmującej m.in. nauki prawne). Przewodniczącym zespołu roboczego historii państwa i prawa był Leśnodorski. Referaty poszczególnych sekcji dawały wstępne ustalenia dotyczące polskich badań naukowych. W kongresowych obradach brali udział przedstawiciele PAN, uczelni wyższych, instytutów pozauczelnianych i towarzystw naukowych. W ramach Podsekcji Nauk Historycznych referat dotyczący środowiska historyków zaprezentował Henryk Samsonowicz, wspominając też o wydatnej roli historyków prawa²⁸. Leśnodorski przedstawił natomiast odrębny referat dotyczący problemów historii prawa²⁹.

O historii państwa i prawa mówiono ponadto w referacie przygotowanym w Sekcji Nauk Politycznych i Społecznych (autorstwa Witolda Zakrzewskiego) oraz w wystąpieniu Czesława Madajczyka. W obradach kongresowych uczestniczył B. Leśnodorski, J. Baszkiewicz, Z. Kaczmarczyk, J. Malarczyk, J. Matuszewski i W. Osuchowski.

---

prawie rzymskim, bądź też na terminologii historycznej spotykanej w źródłach. Wobec terminologii wypracowanej przez teorię państwa i prawa Maisel zalecał ostrożność, mającą chronić przed popadaniem w zbytne modernizowanie określonych pojęć prawnych.

²⁷ B. Leśnodorski, *Historia prawa w pracach II Kongresu Nauki Polskiej*, CPH 1974, z. 1, s. 271–279; *II Kongres Nauki Polskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, nr 2; *II Kongres Nauki Polskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 1974, nr 1.

²⁸ H. Samsonowicz, *O sytuacji w naukach historycznych*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, nr 2, s. 267–279.

²⁹ Zob. B. Leśnodorski, *Nauki historycznoprawne (stan aktualny, zadania i prognozy)*, „Państwo i Prawo” 1973, nr 1, s. 15–21. Podkreślił związek nauk historycznoprawnych z naukami ogólnohistorycznymi, wskazując na spory udział historyków prawa w przedsięwzięciach typowo historycznych – tworzeniu syntezy historii Polski w Instytucie Historii PAN, pracach slawistycznych o znaczeniu międzynarodowym, powszechnych zjazdach historyków oraz działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego. Wskazał on na priorytety w planowanych badaniach naukowych, dotyczące dziejów parlamentaryzmu i prawa sądowego, kwestii metodologicznych (komparastyka, stosowanie w naukach historycznoprawnych metod innych dyscyplin), historii administracji, genezy Polski Ludowej oraz historii nauk prawnych i administracyjnych. W zakresie historii powszechnej Leśnodorski zwracał uwagę na rozwijanie badań systemów prawnych krajów Europy Środkowej i Wschodniej oraz badań nad prawem „burżuazyjnym”. Apelowal o szersze wprowadzanie wyników polskich badań do nauki światowej poprzez druk prac w językach obcych w Polsce i za granicą oraz wydanie w językach obcych zwięzłego zarysu historii polskiego państwa i prawa i historii polskiej myśli politycznej i prawnej.

Środowisko historycznoprawne spotkało się w 1973 r. jeszcze podczas październikowej konferencji międzynarodowej zorganizowanej w Krakowie³⁰. W spotkaniu brało udział 68 badaczy z 10 państw, w tym 29 z Polski. Referaty dotyczyły dawnego prawa karnego i jego ewolucji, dziejów prawa karnego w XIX i XX w. oraz jurysdykcji w sprawach karnych i postępowania karnego. Stronę polską reprezentowali m.in. K. Bukowska-Gorgoni, A. Wiliński, W. Maisel, W. Ćwik, L. Pauli, A. Vetulani i M. Sobolewski.

W 1974 r. na łamach „CPH” opublikowano istotny artykuł Stanisława Grodzkiego poświęcony konieczności stworzenia nowej syntezy źródeł prawa polskiego, mogącej zastąpić przedwojenne dzieło Stanisława Kutrzeby³¹. Wskazał on na konieczność dokonania studiów teoretycznych nad definicją źródeł prawa³².

W maju 1974 r. zorganizowano w Karpaczu kolejną ogólnopolską konferencję historyków państwa i prawa (z udziałem historyków dziejów politycznych i historyków doktryn)³³. Jej tematem przewodnim były dzieje kodyfikacji prawa. Dyskutowano w jej trakcie ponadto o reformie uniwersyteckich studiów prawniczych, przewidującej od października 1975 r. wprowadzenie dwóch zasadniczych przedmiotów – syntetyczno-porównawczej historii ustrojów państwowych oraz historii prawa (obejmującej również prawo rzymskie)³⁴. Historia doktryn miała pozostać jako główny przedmiot na kierunkach administracyjnych. Spory sprzeciw budziło zwłaszcza zlikwidowanie prawa rzymskiego jako odrębnego przedmiotu³⁵.

³⁰ CPH 1974, z. 2, s. 292–293.

³¹ S. Grodziski, *O nową syntezę historii źródeł prawa polskiego*, CPH 1974, z. 1, s. 1–20.

³² Zaproponował przy tym własny podział źródeł na pozostałości materialne (badane m.in. przez etnografię prawniczą, archeologię prawniczą, historię architektury i sztuki, dyplomatykę, sfragistykę, numizmatykę i heraldykę), pozostałości społeczne (wierzenia i obyczaje wpływające na normy moralne i powstawanie prawa zwyczajowego, formy rytuału prawnego, badania danego języka etnicznego) i tzw. przekazy (celowo utworzone ślady myśli i działania ludzkiego – źródła przekazujące wiadomości, dokumentacje prawne, oceny moralne czy estetyczne). W ramach przekazów jako źródeł pisanych Grodziski wyróżniał źródła historiograficzne (kroniki, roczniki, pamiętniki itd.), dokumenty, materiały normatywne, akta urzędowe oraz jurysprudence. Wykład Grodzkiego odwoływał się do prac nad stworzeniem omawianej syntezy, prowadzonych w ośrodku krakowskim pod kierunkiem naukowym A. Vetulaniego. Miała ona obejmować okres do II wojny światowej. W projektowanej syntezie planowano odejście od systematyki S. Kutrzeby, wyraźnie wyodrębniającej prawo ziemskie na tle innych systemów prawnych, obowiązujących na ziemiach polskich.

³³ CPH 1975, z. 1, s. 202–207.

³⁴ J. Baszkiewicz, *O modernizacji studiów prawniczych i administracyjnych*, „Państwo i Prawo” 1975, nr 4, s. 28–37.

³⁵ Zob. też m.in. M. Kuryłowicz, *Wokół zagadnień nauczania prawa rzymskiego*, „Życie Szkoły Wyższej” 1974, nr 3–4; J. Sondel, *O współczesnych wartościach prawa rzymskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1976, nr 8, s. 85–93. Sondel akcentował przydatność wykładu z prawa rzymskiego

Historycy prawa uczestniczyli w obradach XI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, odbywanych w dniach 9–13 września 1974 r. w Toruniu, pod ogólnym hasłem problemowym „U źródeł współczesności – dzieje społeczeństwa i kultury”³⁶.

W ramach zjazdu 8 września z inicjatywy Komisji Historyczno-Prawnej PTH oraz Instytutu Historyczno-Prawnego UMK zorganizowano kolokwium dotyczące dziejów administracji na ziemiach polskich, w którym wziął udział A. Vetulani, B. Leśnodorski (mówiący o problematyce i metodologii historii administracji), H. Izdebski, A. Partyka i P. Hubner. W trakcie dyskusji wskazano na konieczność wprowadzenia historii administracji do programu studiów prawniczych i administracyjnych oraz ustalenia zakresu programowego tego przedmiotu. W tym samym dniu odbyło się ponadto specjalne sympozjum poświęcone dorobkowi naukowemu Karola Koranyiego, związanego przez kilka lat z toruńskim ośrodkiem uniwersyteckim.

W ramach zjazdowej sekcji III („Dzieje kultury politycznej”) B. Leśnodorski wygłosił referat dotyczący kultury polskiego oświecenia, a na specjalnym zebraniu Komisji Historii Myśli Społecznej i Politycznej poświęconym koncepcjom narodu w ideach XIX-wiecznych M. Waldenberg omówił problematykę narodową w myśli socjalistycznej. E. Ryszka wygłosił ponadto wykład na temat tradycji i nowoczesności w świadomości współczesnych Polaków, a J. Bardach miał publiczny odczyt dotyczący dziejów unii polsko-litewskiej. W trakcie dyskusji zjazdowych S. Russocki wypowiadał się natomiast na temat kultury polityczno-prawnej Polski XVI i XVII wieku, a A. Ajnenkiel w przedmiocie tradycji parlamentarnych Polski przedwojennej³⁷.

W kwietniu 1975 r. odbyło się w Warszawie posiedzenie Komisji Historyczno-Prawnej PTH na temat projektów nowych programów dyscyplin historycz-

---

dla zrozumienia uniwersalnych podwalin prawa cywilnego oraz współczesnego międzynarodowego obrotu prawnego. Według niego wielowiekowa ewolucja instytucji prawa rzymskiego mogła też stanowić ilustrację marksistowskiej tezy o wzajemnym oddziaływaniu „bazy” i „nadbudowy”. Wykazywanie „klasowych korzeni” i klasowej treści instytucji prawa rzymskiego miało stanowić podstawowe zadanie tzw. romanistyki marksistowskiej.

³⁶ Zob. K. Kamińska, B. Wierzbowski, *Historia państwa i prawa na XI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Toruniu*, CPH 1975, z. 1, s. 209–210; *XI Powszechny Zjazd Historyków Polskich*, „Kwartalnik Historyczny” 1974, nr 1; *XI Powszechny Zjazd Historyków Polskich Toruń 1974*, „Kwartalnik Historyczny” 1975, nr 2.

³⁷ Russocki zdefiniował przy tym zakres przedmiotowy, metodologię i aparat pojęciowy historii kultury polityczno-prawnej jako nowej dyscypliny wyodrębniającej się z szeroko rozumianej historii kultury oraz historii ustroju i prawa. Obejmować miała ona m.in. badanie norm ustrojowo-prawnych w praktycznym funkcjonowaniu, mechanizmów sprawowania władzy oraz metod działań politycznych. Zob. też *Dzieje kultury politycznej w Polsce*, red. J. Gierowski, Warszawa 1977.

noprawnych na studiach prawniczych³⁸. Przedmiotem dyskusji były ramowe projekty programów przygotowane przez koordynatora reformy studiów prawniczych Jana Baszkiewicza. Planowano wprowadzenie trzech przedmiotów wykładowych: historii ustrojów państwowych, historii prawa (wraz z dziejami prawa rzymskiego) oraz historii doktryn na kierunku administracyjnym. Część dyskutantów sprzeciwiała się likwidacji historii państwa i prawa polskiego oraz zniesieniu odrębności prawa rzymskiego. Wskazano też na konieczność uwzględnienia jako przedmiotu podstawowego historii administracji XIX i XX wieku.

Na przełomie 1975 i 1976 r. opublikowano na łamach „CPH” istotne opracowanie Johna Gilissena dotyczące związków historii porównawczej prawa z naukami historycznymi i naukami prawnymi oraz wieloletnich tradycji badawczych Societe Jean Bodin w tym zakresie³⁹. Wskazał on na wkład historyków prawa z krajów socjalistycznych (m.in. J. Bardacha) w rozwój historii powszechnej i historii porównawczej prawa, zgodnej z „teorią marksowską ustroju gospodarczego, politycznego i prawnego”⁴⁰.

Od 25 do 29 maja 1976 r. odbył się w Warszawie jubileuszowy XX Międzynarodowy Kongres Societe Jean Bodin poświęcony historii porównawczej wspólnot wiejskich⁴¹. Zorganizowanie prestiżowych obrad kongresowych w Polsce stanowiło niewątpliwie wyraz uznania dla krajowego środowiska historyczno-prawnego. Spotkanie przypadło w 400 rocznicę opublikowania głośnego dzieła J. Bodina *Sześć ksiąg o Rzeczpospolitej*. Wzięło w nim udział 186 uczestników z 22 państw, w tym 60 Polaków (m.in. M. Szczaniecki, J. Bardach – jako szef Komitetu Organizacyjnego, H. Kupiszewski, K. Sójka-Zielińska, I. Malinowska-Kwiatkowska, S. Grodziski, L. Pauli, S. Russocki).

³⁸ CPH 1976, z. 2, s. 223–225.

³⁹ J. Gilissen, *Historia porównawcza prawa a nauki historyczne i nauki prawne*, CPH 1975, z. 2, s. 25–40; *idem*, *Metoda porównawcza w historii prawa*, CPH 1976, z. 1, s. 1–18. Societe Jean Bodin powstało w 1935 r., zajmując się badaniami poszczególnych instytucji ustrojowych i prawnych w szerszym ujęciu porównawczym (np. instytucji lennych i immunitetów, poddaństwa, monokracji). Uprawiano przy tym tzw. makrokomparystykę, polegającą na zestawianiu możliwie największej liczby znanych systemów prawnych. Poszczególne tematy badawcze stanowiły przedmiot kongresów międzynarodowych, odbywanych regularnie co kilka lat.

⁴⁰ Jako przedmiot historii porównawczej wskazywał Gilissen badanie ewolucji instytucji ustrojowo-prawnych oraz rozmaitych struktur normatywnych i ich funkcji w poszczególnych krajach i w różnych okresach czasu. Winna ona obejmować jego zdaniem europejskie, amerykańskie, afrykańskie i azjatyckie systemy prawne oraz islam. Historia porównawcza miała dążyć przy tym do wskazywania na podobieństwa i różnice w rozwoju prawa w określonych krajach, które prowadziły do ustalania definicji poszczególnych instytucji prawnych (z podkreśleniem istotnych elementów składowych), tworzenia ich typów i modeli oraz charakteryzowania głównych linii rozwojowych. Gilissen definiował historię porównawczą prawa jako cenną naukę pomocniczą dla prawników, historyków, socjologów, politologów czy nawet filozofów.

⁴¹ CPH 1977, z. 1, s. 167–169; „Kwartalnik Historyczny” 1977, nr 1, s. 257–258.

W maju 1976 r. doszło w Instytucie Historii PAN do zebrania naukowego dotyczącego organizacji badań w zakresie międzyresortowego programu „Społeczeństwo polskie – przemiany struktur społeczno-gospodarczych i świadomości społecznej”, w ramach którego zamierzano m.in. dokonać syntezy dziejów parlamentaryzmu polskiego do końca XVIII w. na tle porównawczym. Kierownictwo projektu objęli Juliusz Bardach i Andrzej Wyczęński. Projekt oparto głównie na Instytucie Historii Prawa UW, ale zespół badawczy miał charakter ogólnopolski⁴². Przedmiotem badań miał być sejm walny, sejmiki ziemskie i inne zgromadzenia terytorialne oraz instytucje parlamentarne państw obcych wpływające na rozwój sejmu polskiego. Majowe zebranie zespołu prowadziło do formalnego i merytorycznego ujednoczenia badań.

Historycy prawa po 1976 r. prowadzili nadal aktywność badawczą i zawodową w ramach ośrodków uniwersyteckich i ogólnokrajowych instytucji naukowych. W marcu 1977 r. Komisja Historyczno-Prawna PTH i Instytut Historyczno-Prawny UW zorganizowały ogólnopolską sesję naukową, której celem była dyskusja nad nowym podręcznikiem J. Bardacha, B. Leśnodorskiego i M. Pietrzaka z zakresu historii państwa i prawa polskiego⁴³. W trakcie konferencji podkreślano „rolę historii ojczystego ustroju i prawa w wyborze tradycji narodowych, jak też w kształtowaniu świadomości współczesnych generacji”.

Juliusz Bardach opublikował w 1977 r. na łamach „CPH” ważny artykuł metodologiczny dotyczący kwestii recepcji w historii państwa i prawa⁴⁴.

⁴² W jego skład wchodził m. in. Russocki, Bardach, Uruszczak, Płaza, Łaszewski, Szcząska, Olaszewski i Orzechowski.

⁴³ CPH 1978, z. 1, s. 257–261. Zob. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1976.

⁴⁴ J. Bardach, *Recepcja w historii państwa i prawa*, CPH 1977, z. 1, s. 1–62. Zaprezentował on zjawisko recepcji prawa na szerszym tle recepcji wzorów społecznych czy kulturowych jako zjawiska „powszechnodziejowego”. Cechą wyróżniającą recepcji prawa miało być to, iż stanowiła ona wynik świadomej działalności grupy sprawującej władzę na danym obszarze (infiltracja idei i koncepcji prawnych, stosowanie przejmowanego prawa w praktyce sądowej oraz działalność ustawodawcza). Bardach omówił teorię tzw. szkoły dyfuzjonistycznej (reprezentowanej m.in. przez R. Taubenschläga) oraz szkoły kręgów kulturalnych, wyodrębniając węższe przedmiotowo kręgi prawne lub rodziny prawa – w oparciu o „bazę” ekonomiczno-społeczną oraz formy polityczno-ustrojowe i systemy prawa. Do „klasycznych” przykładów recepcji prawa zaliczył Bardach recepcję prawa rzymskiego w starożytności oraz w średniowiecznej i nowożytnej Europie, recepcję angielskiego *common law* w dawnych koloniach brytyjskich ze Stanami Zjednoczonymi na czele oraz recepcję francuskiego kodeksu cywilnego z 1804 r. w Europie XIX w. Jako przykłady tzw. recepcji regionalnych wskazywał recepcję prawa bizantyńskiego przez państwa bałkańskie i Ruś oraz średniowieczną recepcję prawa niemieckiego w Europie Środkowo-Wschodniej. Bardach apelował o wyjaśnianie badanych zjawisk adaptacyjnych „w szerszym kontekście struktury globalnej, więc ujmowanych dynamicznie elementów ekonomicznych i społecznych, układów politycznych wewnętrznych i międzynarodowych oraz relacji w obrębie kultury”. Podkreślił też

We wrześniu 1978 r. Komitet Nauk Prawnych PAN zorganizował w Nieborowie prestiżowe międzynarodowe sympozjum poświęcone dziejom państw federacyjnych i „pluralistycznych”. Polski komitet historyków prawa miał opracować przy pomocy 10 historyków zagranicznych powyższy temat, jako jeden z głównych tematów planowanych obrad XVI Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych. Nad formą i treścią tzw. referatu generalnego dyskutowali ze strony polskiej J. Bardach, S. Ehrlich, W. Suchecki, M. Senkowska-Gluck, H. Izdebski, A. Gieysztor i S. Kieniewicz⁴⁵.

Historycy prawa włączyli się w dyskusję naukową związaną z 60-leciem odrodzenia państwa polskiego w 1918 r., biorąc w dniu 12 października 1978 r. udział w specjalnym posiedzeniu Komitetu Redakcyjnego „CPH” dotyczącym politycznoprawnych aspektów powstania niepodległej Polski⁴⁶. S. Grodziski i A. Ajnenkiel omówili na nim geopolityczne i wewnętrzne warunki odzyskania suwerenności przez Polaków, J. Bardach analizował dzieło Sejmu Ustawodawczego i jego dorobek z lat 1919–1922 w zakresie reform społecznych, K. Orzechowski omówił skomplikowaną problematykę narodowościową w Polsce międzywojennej, B. Lesiński skoncentrował się na zaprezentowaniu rozmaitych trudności w procesie unifikacji prawa sądowego po 1918 r., a H. Olszewski wypowiedział się na temat dziejów polskiej myśli państwowej w II RP. B. Leśnodorski wskazał natomiast na główne ośrodki badawcze w zakresie historii ustroju i prawa w Polsce przedwojennej (skupione w Krakowie, Lwowie i Poznaniu wokół S. Kutrzeby, O. Balzera i Z. Wojciechowskiego). Powyższe wypowiedzi odbiegały pozytywnie od wielu wcześniejszych „demaskatorskich” tendencji oficjalnej historiografii marksistowskiej, otwarcie dyskredytujących jakiegokolwiek próby rehabilitowania dorobku ustrojowo-prawnego czy naukowego Polski międzywojennej⁴⁷. W toku dyskusji podzielono m.in. tezę o „ciągłości państwowości Polski z 1918 r. i Polski przedrozbiorowej”. B. Lesiński zwracał jednak uwagę, iż Polska przedrozbiorowa była krajem feudalnym, a nowe państwo polskie stanowiło już kraj o ustroju „burżuazyjnym” (konstytucyjnym). H. Olszewski wskazywał na zasadnicze podziały w polskim ruchu robotniczym przed 1914 r., w którym „rewolucyjna lewica” (SDKPiL) praktycznie negowała hasło Polski niepodległej, stanowiące z drugiej strony

---

konieczność analizowania wpływu na recepcję prawa samych prawników i nauki uniwersyteckiej. Bardach dokonał ponadto w swoim opracowaniu systematyzacji rodzajów recepcji, podkreślając, iż może mieć ona charakter pozytywny i negatywny („postępowy” i „wsteczny”).

⁴⁵ CPH 1979, z. 1, s. 245–246; „Kwartalnik Historyczny” 1979, nr 1, s. 269–271. Poszczególne wystąpienia uczestników spotkania opublikowano w 1 zeszytcie „CPH” za 1980 rok.

⁴⁶ *Dyskusja na 60-lecie odrodzenia państwa*, CPH 1979, z. 1, s. 97–115.

⁴⁷ Zob. też B. Leśnodorski, *Wielkości i nędze odrodzenia państwowego. O Polsce na przełomie lat 1918/1919*, „Państwo i Prawo” 1978, nr 10, s. 4–17; J. Bardach, *Polonia Restituta*, „Państwo i Prawo” 1978, nr 11, s. 3–21.

naczelny punkt programowy Polskiej Partii Socjalistycznej, odrzucającej zdecydowanie idee „dyktatury proletariatu” na rzecz demokratycznego państwa republikańskiego. Leśnodorski negował natomiast ostrą marksistowską krytykę „burżuazyjnej” historiografii przedwojennej, podkreślając zdecydowanie, iż „w polskich naukach prawnych w latach Drugiej Rzeczypospolitej historia ustroju i prawa zajmowała istotne miejsce. Rozwinęły się wówczas żywo we wszystkich ośrodkach w Polsce nauki historycznoprawne. Łączyły one w sobie dawne tradycje sięgające przełomu XVIII i XIX w. i nowe dążenia”.

W maju 1979 r. odbyło się w Bachotku (koło Brodnicy) sympozjum na temat „Konstytucjonalizm polski – XVIII–XX w.,” dotyczące planowanej serii monografii konstytucji polskich, obejmującej również ocenę projektów i postulatów konstytucyjnych, praktyki konstytucyjnej oraz analizę ustaw zasadniczych na szerszym tle porównawczym (od artykułów henrykowskich, praw kardynałnych i Ustawy Rządowej z 1791 r. do konstytucji PRL wraz ze zmianami z 1976 r.)⁴⁸. Powołany w 1973 r. Zespół Konstytucjonalizmu Polskiego XVIII–XX w. prowadził ponadto prace nad wydawnictwem źródłowym obejmującym akty konstytucyjne w Polsce oraz zbiorem tekstów projektów polskich konstytucji. Spotkanie naukowe uznane zostało za „moment zapoczątkowujący działalność badawczą środowiska naukowego w związku z przypadającą w 1991 r. 200 rocznicą uchwalenia Konstytucji 3 Maja”.

W dniach 6–9 czerwca 1979 r. Komisja Historyczno-Prawna PTH i UMK zorganizowały w tym samym miejscu kolejny ogólnopolski zjazd historyków prawa poświęcony historii prawa miejskiego w Polsce⁴⁹. W trakcie zjazdu dyskutowano też nad faktyczną realizacją reformy programu studiów prawniczych, postulując zdecydowanie przywrócenie prawa rzymskiego jako odrębnego przedmiotu oraz historii doktryn jako przedmiotu obowiązkowego.

We wrześniu 1979 r. historycy prawa uczestniczyli w obradach XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Katowicach⁵⁰. W ich trakcie J. Bardach wygłosił obszerny referat dotyczący zjawiska recepcji w dziejach, nawiązujący do jego wcześniejszych opracowań w zakresie recepcji w historii państwa i prawa, a A. Ajnenkiel zanalizował instytucje prawa pracy II RP oraz ich wpływ na kształtowanie stosunków społecznych.

W październiku 1979 r. historycy prawa uczestniczyli w krakowskim bilateralnym spotkaniu poświęconym historii prawa prywatnego w Europie, zorganizowanym przez Uniwersytet Jagielloński oraz Max-Planck-Institut we Frank-

⁴⁸ CPH 1980, z. 2, s. 253–254.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 247–249.

⁵⁰ E. Potkowski, A. Skrzypek, *XII Powszechny Zjazd Historyków Polskich*, „Kwartalnik Historyczny” 1980, nr 2; *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Katowicach 17–20 września 1979 r.*, Katowice 1979.

furcie nad Menem. Stronę polską reprezentowali Litewski, Pauli, Grodziski, Bukowska-Gorgoni, Kwiatkowska, Uruszczak⁵¹.

J. Bardach dokonał w 1979 r. na łamach „Państwa i Prawa” syntetycznego podsumowania ponad 30-letniego okresu rozwoju nauk historycznoprawnych w powojennej Polsce, uznając za ich największe osiągnięcie wydawanie „CPH”, publikację serii „Pomniki Prawa Polskiego” i monograficznej serii „Studia nad Historią Państwa i Prawa”, cykliczne ogólnopolskie zjazdy historyków prawa, stworzenie syntez historii państwa i prawa polskiego oraz powszechnej historii państwa i prawa, prace nad nowoczesnymi podręcznikami do prawa rzymskiego i historii doktryn oraz szeroki rozwój badań monograficznych, z uwzględnieniem analizowania struktur prawnych i dynamicznego ujmowania norm prawnych w praktyce⁵². Wskazywał przy tym na wyraźne osłabienie zainteresowania historią średniowieczną na rzecz dziejów nowszych i najnowszych. Podkreślił on ponadto czynny udział wielu historyków prawa w strukturach PAN (m.in. przy opracowywaniu akademickiej syntezy historii Polski), w badaniach z zakresu historii społecznej, gospodarczej i powszechnej oraz w pracach i zjazdach Polskiego Towarzystwa Historycznego. Zaakcentował też istotną pozycję międzynarodową polskiej nauki historycznoprawnej, związaną ze stałym uczestnictwem w kongresach i sesjach zagranicznych organizacji naukowych, w międzynarodowych kongresach nauk historycznych oraz z rozwojem publikacji w obcojęzycznych periodykach akademickich.

2

Po 1968 r. w polskich naukach historycznych obok oficjalnego nurtu „urzędowej” historiografii marksistowskiej (traktowanej coraz bardziej fasadowo) rozwijała się nadal interesująca „rewizjonistyczna” interpretacja materializmu historycznego, związana m.in. z badaniami metodologicznymi Jerzego Topolskiego i poznańskiego ośrodka naukowego⁵³. Rafał Stobiecki, wskazując na nowatorskie podejście metodologów poznańskich podkreślił m.in. porzucenie przez nich rozumienia materializmu historycznego wyłącznie w kategoriach deterministycznych oraz definiowania „fatalistycznej” wymowy teorii formacji społeczno-ekonomicznych, mających prowadzić według ujęć dogmatycz-

⁵¹ CPH 1980, z. 2, s. 256–257.

⁵² J. Bardach, *Polskie nauki historyczno-prawne w latach 1945–1977*, „Państwo i Prawo” 1979, nr 1, s. 3–18.

⁵³ J. Topolski, *Metodologia historii w dorobku polskiej historiografii*, „Kwartalnik Historyczny” 1987, nr 1; *idem*, *Marksizm i historia*, Warszawa 1977. Poznańska szkoła nieortodoksyjnej interpretacji materializmu historycznego była inspirowana tradycjami szkoły lwowsko-warszawskiej oraz neopozytywistyczną filozofią nauki i antynaturalistyczną filozofią niemiecką.

nych do jedynego możliwego celu historycznego. Według pożądanego modelu badań historycznych naukowcy winni skupiać się nad analizowaniem określonych struktur społecznych i ich dynamicznych przemian. Nie wiązano też wszystkich procesów historycznych wyłącznie z przekształceniami w „bazie” ekonomicznej. Te nowatorskie teorie były jednak ograniczone przede wszystkim do grona metodologów nauki i historyków historiografii.

Integralne ujęcie historyczne oparte na założeniach marksistowskich obecne było w badaniach historycznych skupionych na dziejach społeczno-gospodarczych, szczególnie w zakresie historii średniowiecza oraz przemian określonych struktur społecznych⁵⁴. Dzięki kontaktom z historykami zachodnimi (m.in. francuskimi) polski marksizm przechodził w pewnym zakresie swoisty proces „umiędzynarodowienia”, uwalniając się tym samym od radzieckich oficjalnych schematów dogmatycznych. Teoria marksizmu traciła w zasadzie uprzywilejowaną pozycję w polskiej nauce historycznej. Od końca lat 60. ub. wieku coraz mniejsza grupa historyków tolerowała oficjalną wersję „nieomylnego” marksizmu urzędowego, starając się uprawiać swoje dyscypliny w miarę możliwości rzetelnie, opierając się przy tym przede wszystkim na dawnych wzorach pozytywistycznych. Ze względu na ostrą ingerencję cenzury w szeroko rozumianą autonomię badań naukowych historycy funkcjonujący w oficjalnym obiegu naukowym nie mogli prezentować otwartych postaw antymarksistowskich.

Procesy istniejące w polskich naukach historycznych ujawniały się również w badaniach historycznoprawnych, w których deklarowano generalnie nadal przywiązanie do metodologii marksistowskiej i materializmu historycznego, akcentując jednocześnie konieczność prowadzenia fachowych badań dawnych norm prawnych ujmowanych na szerokim tle społeczno-gospodarczym. Podejście historyczne przewycięzać miało statyczne i dogmatyczne pojmowanie prawa. Te założenia badawcze wskazywali warszawscy twórcy istotnego podręcznika historii państwa i prawa polskiego z 1976 r.: J. Bardach, B. Leśnodorski i M. Pietrzak⁵⁵. Praca ta została przychylnie przyjęta przez krytykę naukową, która określiła ją mianem pierwszej syntezy „całokształtu rozwoju ustroju i prawa ojczystego doby przedsocjalistycznej”⁵⁶.

⁵⁴ R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana. Studia i szkice*, Warszawa 2007, s. 177–183.

⁵⁵ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1976.

⁵⁶ Zob. S. Grodziski, „Państwo i Prawo” 1977, nr 8–9, s. 210–214; S. Russocki, „Przegląd Humanistyczny” 1977, nr 7–8, s. 187–195; S. Balicki, „Życie i Myśl” 1979, nr 2. Ujęto w niej wyniki najnowszych badań w zakresie dziejów państwa i prawa polskiego, doprowadzając wykład do początków Polski Ludowej. Przyjęto też inną, bardziej uproszczoną periodyzację, wyróżniając w pierwszym okresie monarchię patrymonialną (do pocz. XIV w.), monarchię stanową (do połowy XV w.) oraz Rzeczpospolitą szlachecką – z okresem monarchii konstytucyjnej w II

W trakcie specjalnej dyskusji historyków prawa nad powyższym dziełem (odbytej w dniach 17–18 marca 1977 r.) podkreślono m.in. szeroki zakres czasowy syntezy i otwarte nawiązanie do najnowszych ustaleń badawczych, akcentując też konieczność wzmocnienia elementów prawnoporównawczych, silniejszego powiązania dziejów ustroju i prawa z procesem ogólnohistorycznym oraz szerszego uwzględnienia rozwoju kultury prawniczej i samej historii prawa⁵⁷. S. Grodziski, omawiając fragment podręcznika dotyczący okresu zaborów, upomniał się o szersze potraktowanie sprawy tzw. „ziem zabranych” oraz pełniejsze ujęcie zagadnień gospodarczych. A. Ajnenkiel wskazał natomiast na konieczność wyraźniejszego ukazania odrębności Polski międzywojennej na tle innych państw autorytarnych.

W latach 70. powstały też inne podręcznikowe opracowania dziejów państwa i prawa polskiego⁵⁸. Reforma studiów prawniczych z 1975 i 1976 r. spowodowała wprowadzenie jako nowego przedmiotu akademickiego „historii prawa” (z jednoczesną likwidacją odrębnego wykładu prawa rzymskiego). Ta istotna zmiana oznaczała konieczność opracowania nowych podręczników obejmujących wyłącznie dzieje prawa sądowego od czasów antycznych do współczesności (z uwzględnieniem rzymskiego prawa karnego)⁵⁹. W 1976 r. ukazał się podręcznik powszechnej historii prawa Karola Koranyiego, opraco-

---

połowie XVIII w. W ten sposób zbliżano się do tradycyjnego podziału historii ustroju dawnej Polski na trzy główne okresy, kultywowanego m.in. przez O. Balzera. W wykładzie dotyczącym okresu zaborów zrezygnowano z omawiania dziejów tzw. Kresów Wschodnich po 1831 r. (co podyktowane zostało niewątpliwie względami cenzuralnymi), z drugiej jednak strony zastosowano nowoczesny sposób analizowania ówczesnych rozwiązań ustrojowopravnich istniejących na ziemiach polskich ujmowanych jako jedność społeczno-narodowa. Dokonano przy tym nowatorskiego spojrzenia na wiele zagadnień ustrojowych przełomu XIX i XX w., porównawczego zestawienia regulacji administracyjnych pod trzema zaborami oraz zaprezentowano rolę polityczną wielu „zastępczych” form organizowania polskiego życia społecznego przez naród pozbawiony suwerenności. W okresie II RP wyraźnie rozróznilo okres rządów demokratycznych do 1926 r. i późniejszą tendencję do tworzenia autorytarnej praktyki ustrojowej. M. Pietrzak zaprezentował też w zasadzie pionierskie ujęcie ustrojowo-prawnych dziejów Polski w okresie II wojny światowej, opisując poszczególne instytucje narzucone przez okupantów, tworzone przez państwo podziemne i rząd emigracyjny.

⁵⁷ CPH 1978, z. 1, s. 257–261.

⁵⁸ Zob. m.in. A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *Historia ustroju Polski 1764–1939*, Warszawa 1969; J. Mazurkiewicz, A. Korobowicz, *Historia państwa i prawa polskiego 1795–1864*, Lublin 1970; S. Płaza, *Historia państwa i prawa polskiego. Zarys wykładu*, Katowice 1970; W. Bojarski, J. Justyński, M. Kallas, R. Łaszewski, *Historia ustroju Polski na tle powszechnym*, Toruń 1978.

⁵⁹ B. Lesiński, W. Rozwadowski, *Historia prawa*, Poznań 1978; W. Bojarski, B. Wierzbowski, *Historia prawa*, Toruń 1978; K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa. Od wczesnego średniowiecza do wieku Oświecenia*, Warszawa 1979.

wany i uzupełniony przez Katarzynę Sójkę-Zielińską⁶⁰. Wybrała ona z niedokończonych syntez Kornayego fragmenty dotyczące prawa sądowego głównych państw europejskich oraz jego źródła – od cesarstwa rzymskiego do XX wieku, poprzedzając je odpowiednimi wstępami.

Swoje badania w zakresie powszechnej historii państwa i prawa kontynuował Michał Szczaniecki, wydając w 1970 r. drugi tom podręcznika akademickiego, poświęcony okresowi państwa „burżuazyjnego” (konstytucyjnego)⁶¹. Omówiono w nim dzieje i przemiany kapitalistycznego państwa i prawa – od rewolucji burżuazyjnej w Anglii do rewolucji rosyjskiej 1917 r., a częściowo nawet do końca II wojny światowej. Autor pominął praktycznie dokonywanie szczegółowych analiz dotyczących historii prawa sądowego, poświęcając jednak jeden z rozdziałów pracy na zaprezentowanie głównych tendencji rozwojowych tego prawa. Praca Szczanieckiego ukazała w ujęciu marksistowskim istotę przemian zachodzących w systemie państw kapitalistycznych od XVII do XX w., wyodrębniając przy tym główne cechy narodowych systemów prawnych i kierunki „burżuazyjnej” jurysprudencji europejskiej. Rozwój określonych form państwowych zaprezentowano na szerszym tle ideologicznym, mającym udowodnić klasowe podłoże określonych doktryn polityczno-prawnych, a także definiować rozwój ustrojowy jako rezultat wzajemnego wpływu założeń ideologicznych oraz interesów i sił klasowych. Szczaniecki skoncentrował się w tym kontekście przede wszystkim na problemie suwerenności narodowej oraz prawach politycznych obywateli. Recenzenci polecali podręcznik zarówno historykom, jak i specjalistom z zakresu prawa pozytywnego⁶². W 1973 r. M. Szczaniecki opublikował natomiast jednotomowy podręcznik do historii powszechnej państwa i prawa, formułując w nim wyraźnie ogólną teorię rozwoju państwa feudalnego i burżuazyjnego z punktu widzenia materializmu historycznego. Jego syntetyczne ustalenia wpisywały się w dziedzinę historii politycznej, gospodarczej i społecznej, historii doktryn, teorii państwa i prawa oraz wielu dyscyplin prawnopozytywnych⁶³. Dzieło to zostało uznane za wielkie wydarzenie „nie tylko w polskim świecie historyczno-prawnym, ale w ogóle w polskiej nauce”⁶⁴.

Uwagę krytyki naukowej zwróciła praca Andrzeja Ajnenkiela poświęcona dziejom administracji w Polsce od XIX w. i wypełniająca istotną lukę w do-

⁶⁰ K. Koranyi, *Powszechna historia prawa*, oprac. K. Sójka-Zielińska, Warszawa 1976.

⁶¹ M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa. Tom II. Państwo burżuazyjne*, Warszawa 1970.

⁶² W. Bartel, „Państwo i Prawo” 1970, nr 12, s. 1000–1004; K. Grzybowski, CPH 1970, z. 2, s. 247–250.

⁶³ M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1973.

⁶⁴ K. Orzechowski, „Nowe Książki” 1973, nr 21, s. 45–47, 50.

tychczasowych badaniach historycznych⁶⁵. Ajnenkiel omówił administrację Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, zaboru pruskiego i austriackiego, skupiając się jednak na okresie II Rzeczypospolitej. Swoje rozważania zakończył na analizie administracji w Generalnej Guberni oraz w Polsce Ludowej (z reformą administracyjną lat 70. włącznie). Praca Ajnenkiela dotycząca dziejów administracji polskiej miała stanowić swoiste „dopełnienie” do historii politycznej, konstytucyjnej i gospodarczo-społecznej Polski. Autor nie nawiązał jednak do najnowszych trendów zmierzających do wyraźnego wyodrębnienia historii administracji jako samodzielnej dyscypliny naukowej, opartej na autonomicznej metodologii, czerpiącej m.in. z dorobku nauk socjologicznych, psychologii społecznej, teorii organizacji czy samego prawa administracyjnego⁶⁶.

Nowe podręczniki powstawały również w środowisku romanistów polskich, dążących do znalezienia pośredniego rozwiązania pomiędzy tradycją formalnodogmatycznego wykładu prawa rzymskiego a potrzebą ukazywania norm prawnych na tle społecznej i gospodarczej historii starożytnego Rzymu⁶⁷. Swoje prace w tym zakresie opublikowali m.in. A. Wiliński, J. Falenciak, K. Kolańczyk i C. Kunderewicz⁶⁸. Szczególnie pozytywnie oceniono przy tym pracę Kolańczyka, zmierzającego do zaprezentowania prawa rzymskiego w ujęciu problemowym oraz do powiązania konkretnych instytucji prawnych z ich społeczno-gospodarczymi uwarunkowaniami. Ograniczenie do minimum ujęć dogmatycznych i formalnych oraz jednocześnie silne akcentowanie znaczenia rzymskiej praktyki prawnej i jej wpływu na ówczesną „walkę klasową” zbliżyły w pewien sposób dzieło Kolańczyka do postulatów historiografii marksistowskiej. Kolańczyk starał się ponadto wykazywać liczne związki problemowe pomiędzy „czystym” prawem rzymskim a nowożytnym prawem i procesem cywilnym. Podręcznik Kolańczyka uznany został ostatecznie za udaną próbę „»odnowy metodologicznej« dydaktyki prawa rzymskiego”⁶⁹.

W analizowaniu historii ustroju Polski widoczny był od końca lat 60. ub. wieku proces odchodzenia od badań w zakresie mediewistyki na rzecz cza-

⁶⁵ A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1975.

⁶⁶ H. Izdebski, „Nowe Książki” 1976, nr 5, s. 17–19. Zob. też M. Nodzykowska-Gromadzka, *Narodziny polskiej teorii prawa administracyjnego i nauk administracji*, CPH 1971, z. 2.

⁶⁷ Zob. m.in. H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie w 25-leciu PRL ze szczególnym uwzględnieniem lat ostatnich*, „Sprawozdanie z Prac Naukowych Wydziału Społecznego PAN” 1970, nr 3–4, s. 51–69.

⁶⁸ A. Wiliński, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Lublin 1969; J. Falenciak, *Prawo rzymskie prywatne*, Wrocław 1969; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1973; C. Kunderewicz, *Instytucje rzymskiego prawa prywatnego w krótkim zarysie*, Łódź 1978.

⁶⁹ A. Wiliński, CPH 1974, z. 2, s. 237–241.

sów nowożytnych i najnowszych⁷⁰. Odrębną pozycję zajmował Juliusz Bardach w badaniach z zakresu dziejów ustrojowoprawnych średniowiecznej i nowożytnej Litwy, stosunków polsko-litewskich oraz dawnego prawa litewskiego⁷¹. W 1970 r. ukazała się praca zawierająca jego najważniejsze artykuły z tej dziedziny, częściowo zmienione i uzupełnione o nowe źródła i literaturę⁷². Teksty dotyczyły kwestii ustrojowych, prawa własności, małżeństwa i prawa rodzinnego oraz problematyki źródeł prawa, skupiając się przy tym głównie na instytucjach prawa zwyczajowego. Bardach pisał m.in. o adopcji, instytucji niedziału, zwyczajowym prawie małżeńskim ludności ruskiej, darowiźnie wzajemnej. Zajął się ponadto analizą związku Polski i Litwy na różnych etapach ich historycznego zbliżenia oraz umiejscowieniem tych dwóch państw na szerszym tle unii średniowiecznej Europy. Owocna działalność naukowa Bardacha w sferze badań lituanistycznych została uznana przez krytykę wręcz za symbol odrodzenia znaczenia problematyki litewskiej w polskiej historiografii powojennej⁷³.

Badaniami nad polskim parlamentaryzmem XVI wieku zajmował się m.in. Stanisław Płaza, apelując o stworzenie gruntownej monografii tego okresu oraz szerokiego uwzględniania źródeł praktyki sądowej, prób kodyfikacyjnych i traktatów polityczno-prawnych⁷⁴. W 1969 r. wydał on monografię dotyczącą reform ustrojowoprawnych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574) oraz genezy artykułów henrykowskich⁷⁵.

Adam Lityński rozwijał badania nad samorządem szlacheckim w XVII i XVIII w., w tym przede wszystkim nad specyfiką sejmików gospodarczych⁷⁶. Ryszard Łaszewski pisał z kolei o funkcjonowaniu sejmu polskiego w II połowie XVIII w., zamykając tym samym symbolicznie monograficzne badania nad

⁷⁰ Zob. jednak np. W. Sawicki, *Terminologia prawnicza Kroniki Galla Anonima w świetle instytucji obcych i rodzimych*, Lublin 1970; S. Russocki, *Problem rady książęcej w Polsce dzielnicowej*, CPH 1975, z. 2; K. Orzechowski, *Samorzutność zgromadzeń stanowych*, *idem*.

⁷¹ Zob. J. Bardach, *Unia lubelska, jej geneza i znaczenie*, „Kultura i Społeczeństwo” 1970, nr 2, s. 119–136; *idem*, *Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego-pomniki prawa doby Odrodzenia*, „Kwartalnik Historyczny” 1974, nr 4, s. 750–780; *idem*, *O I Statucie litewskim*, CPH 1976, z. 2.

⁷² *Idem*, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV– XVII wieku*, Białystok–Warszawa 1970.

⁷³ Z. Rymaszewski, CPH 1972, z. 1, s. 203–221; H. Łowmiański, „Kwartalnik Historyczny” 1972, nr 4, s. 884–896; J. Ochmański, „Przegląd Historyczny” 1972, nr 1, s. 156–160.

⁷⁴ S. Płaza, A. Sucheni-Grabowska, *Z badań nad polskim parlamentaryzmem XVI wieku*, CPH 1974, z. 1, s. 59–83. Zob. też I. Kaniewska, *Stan badań nad parlamentaryzmem polskim w latach 1506–1572*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace historyczne” 1971, t. 35, s. 49–58.

⁷⁵ S. Płaza, *Próby reform w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574)*, Kraków 1969.

⁷⁶ A. Lityński, *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice 1974. Zob. też *idem*, *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, „Prace Naukowe UŚ. Prace Prawnicze” 1969, t. 1, s. 89–105; *idem*, *W kwestii suwerenności wewnętrznej Rzeczypospolitej w epoce oligarchii*, „Prace Naukowe UŚ. Prace Prawnicze” 1971, t. 2, s. 143–163.

genezą i rozwojem parlamentaryzmu w Rzeczypospolitej szlacheckiej, prowadzone wcześniej m.in. przez J. Bardacha, K. Grzybowskiego, H. Olszewskiego i B. Leśnodorskiego⁷⁷. W pracy ukazano m.in. kompetencje sejmu, jego strukturę i działalność oraz proces tworzenia aktów ustawodawczych, dokonano też oceny sejmu okresu stanisławowskiego na porównawczym tle ówczesnych parlamentów europejskich.

S. Grodziski zajął się analizą prawnoustrojową regionu Galicji na przełomie XVIII i XIX w., wzbogacając w istotny sposób badania dotyczące dziejów Polski w okresie zaborów⁷⁸. Zaprezentował problematykę galicyjskiego ustroju społeczno-politycznego, zagadnienia wyznaniowe, wymiaru sprawiedliwości, skarbowości, wojskowości, organizacji szkolnictwa wraz z zarysem kwestii źródeł prawa i poglądów prawno-politycznych. Omówił też funkcjonowanie represyjnego austriackiego systemu policyjnego. Stwierdził on m.in., iż wbrew obiegowym opiniom oświecony absolutyzm austriacki nie wniósł faktycznie w życie Galicji do 1848 r. tych pozytywnych regulacji ustrojowoprawnych, które były charakterystyczne dla samego cesarstwa, a narzucany siłą system administracji i prawa był przyjmowany bardzo niechętnie przez Polaków, nawet jeżeli niósł określone postępowe wartości społeczno-polityczne⁷⁹. Zaletą pracy było ukazywanie funkcjonowania norm ustrojowych w praktyce działania sądów i administracji oraz syntetyczne przedstawienie ustroju społecznego Galicji w okresie przeduwłaszczeniowym.

Konstytucją Księstwa Warszawskiego zajmował się z kolei Marian Kallas, nawiązując do tematyki badawczej poruszanej wcześniej m.in. przez W. Sobocińskiego⁸⁰. Badany akt prawny zanalizował na tle kilku innych konstytucji „napoleońskich”, dochodząc do wniosku, iż konstytucja Księstwa Warszawskiego i konstytucja Westfalii tworzyły wyraźnie wyodrębnioną grupę ustaw zasadniczych. Krytyka zarzuciła pracy Kallasa zbyt ograniczony zakres przeprowadzonych badań prawno-porównawczych⁸¹. W 1975 r. opublikował on monografię dotyczącą organów administracji terytorialnej Księstwa Warszawskiego, związanych z życiem politycznym i gospodarczym tego państwa⁸². Skupił się przy

⁷⁷ R. Łaszewski, *Sejm polski w latach 1764–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973.

⁷⁸ S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971. Zob. też *idem*, *Sejm galicyjski. Stan wiedzy i kierunki dalszych badań*, CPH 1975, z. 2; *idem*, *W Królestwie Galicji i Lodomerii*, Kraków 1976; *idem*, *Z badań nad kulturą prawną Galicji*, „Historyka” 1979, s. 125–149.

⁷⁹ S. Salmonowicz, CPH 1972, z. 1, s. 265–269.

⁸⁰ M. Kallas, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, Toruń 1970.

⁸¹ S. Grodziski, CPH 1971, z. 1, s. 216–224.

⁸² M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975.

tym na organach departamentowych, a zwłaszcza na urzędzie prefekta. Obok zaprezentowania funkcjonowania określonych organów w praktyce Kallas nawiązywał również do ówczesnych nurtów ustrojowej myśli reformatorskiej. Dążyła ona do zrealizowania koncepcji administracji czasów stanisławowskich oraz nawiązywała do modelu nowoczesnej administracji pruskiej i francuskiej. Kallas zamierzał zbadać w swoim opracowaniu zakres wpływów francuskich, pruskich, austriackich i staropolskich w ustroju terytorialnym Księstwa, przyjmując przy tym dominującą rolę czynników pruskich (a nie francuskich – zgodnie z popularnym poglądem historiografii tego okresu)⁸³. Kallas zajmował się problematyką dziejów ustrojowoprawnych Księstwa Warszawskiego również w innych opracowaniach i artykułach naukowych⁸⁴.

Dzieje ustroju Królestwa Polskiego badał Hubert Izdebski, publikując w 1978 r. monografię poświęconą Radzie Administracyjnej Królestwa w okresie 1815–1830, ukazanej przy tym na szerszym tle ogólnej historii politycznej tego specyficznego tworu państwowego⁸⁵. W tej niemal pionierskiej pracy Izdebski dokonał porównania trybu działania i kompetencji Rady odnośnie do głównych tendencji ustrojowych w Europie po kongresie wiedeńskim⁸⁶. Instytucjami prawnopublicznymi Królestwa Polskiego zajmował się również Marek Wąsowicz⁸⁷.

Interesującą monografię ustroju społeczno-politycznego, administracyjnego i prawa sądowego Wolnego Miasta Krakowa w latach 1815–1846 zaprezentował w 1976 r. Wojciech Bartel⁸⁸.

Historycy ustroju i prawa zajmowali się kwestią administracji okupacyjnej państw centralnych w okresie I wojny światowej. W. Szwarz pisał m.in. o niemieckim zarządzie wojskowym i cywilnym w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim⁸⁹.

⁸³ Zob. W. Sobociński, „Kwartalnik Historyczny” 1976, nr 2, s. 380–390.

⁸⁴ Zob. m.in. *Dzienniki departamentowe w czasach Księstwa Warszawskiego (1808–1815)*, „Roczniki Historyczne” 1971, z. 1, s. 5–31; *Projekt reform ustrojowych w Księstwie Warszawskim (1810–1811)*, „Zeszyty Naukowe UMK. Prawo” 1971, z. 10, s. 77–93; *Podział administracyjny Księstwa Warszawskiego (1806–1815)*, CPH 1978, z. 2.

⁸⁵ H. Izdebski, *Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w latach 1815–1830*, Warszawa 1978.

⁸⁶ Zob. też *idem*, *Kolegialność w Komisjach Rządowych Królestwa Polskiego w latach 1815–1830*, CPH 1971, z. 1; *Litewskie projekty konstytucyjne z lat 1811–1812 i ich wpływ na Konstytucję Królestwa Polskiego*, CPH 1972, z. 1; *Sądownictwo administracyjne w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Polskim do 1867 r.*, CPH 1974, z. 2.

⁸⁷ M. Wąsowicz, *Początki Prokuraturii Generalnej Królestwa Polskiego*, CPH 1977, z. 2; *idem*, *Prokuratoria Generalna Królestwa Polskiego w latach 1816–1866/67*, CPH 1979, z. 2.

⁸⁸ W. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*, Kraków 1976.

⁸⁹ W. Szwarz, *Uprawnienia i działalność policyjna niemieckiego zarządu wojskowego w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim 1915–1918*, „Annales UMCS. Sectio G Ius” 1972, t. 19;

Po 1968 r. rozwijano również badania nad ustrojem społecznym i politycznym II Rzeczypospolitej, a pomimo wielu istotnych ograniczeń cenzuralnych udawało się, przynajmniej w części powstałych prac naukowych, prezentować w miarę obiektywny obraz najważniejszych dokonań Polski przedwojennej⁹⁰.

Jak już wspomniano powyżej, historycy prawa włączyli się w dyskusję naukową związaną z 60-leciem odrodzenia państwa polskiego w 1918 r., biorąc w dniu 12 października 1978 r. udział w specjalnym posiedzeniu Komitetu Redakcyjnego „CPH” dotyczącym politycznoprawnych aspektów powstania niepodległej Polski⁹¹. Wypowiedzi uczestników spotkania odbiegały pozytywnie od wielu wcześniejszych „demaskatorskich” tendencji oficjalnej historiografii marksistowskiej, otwarcie dyskredytujących próby rehabilitowania dorobku ustrojowo-prawnego czy naukowego Polski międzywojennej⁹². Na łamach „Kwartalnika Historycznego” B. Leśnodorski stwierdził w 1978 r. wprost, iż po zakończeniu I wojny światowej „niezależnie od poważnych obciążeń przeszłością powstały normalne warunki egzystencji i rozwoju, które rozumiemy dzisiaj tym bardziej, że wysuwane w swoim czasie, po ostatniej wojnie, przepowiednie tych czy innych kosmopolitów lub twierdzenia skrajnych dogmatyków źle rozumianego marksizmu, że nadchodzi jakoby zmierzch ery narodów, ich odrębności i ich woli uzyskiwania i utrwalania odrębności i niepodległości okazały się nieporozumieniem i złudzeniem. Odrodzenie się własnej państwowości, nawet niezależnie od tego, jak była często niesprawiedliwa wobec mas pracujących, miało ogromne znaczenie dla wszystkich klas i warstw”⁹³.

---

idem, *Podstawy działalności policyjnej okupacyjnego zarządu cywilnego w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim i organizacja jego aparatu wykonawczego 1915–1918*, „Annales UMCS. Sectio G lus” 1973, t. 20; *idem*, *Podstawy i zakres działalności niemieckich władz okupacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim (1915–1918)*, „Przegląd Zachodni” 1975, nr 1.

⁹⁰ W latach 50. i 60. XX w. oficjalna polska historiografia marksistowska odnosiła się do dziejów II RP generalnie zdecydowanie krytycznie. Akcentowano zależność ekonomiczną Polski od wielkiego kapitału i państw zachodnich (co miało wręcz prowadzić do faktycznego ograniczenia suwerenności państwowej) oraz bardzo ciężkie warunki życia wielu grup społecznych, szczególnie w latach wielkiego kryzysu gospodarczego. Negatywnie oceniano politykę zagraniczną II RP, a zwłaszcza jej aktywne uczestnictwo w inicjatywach międzynarodowych skierowanych przeciwko ZSRR. Krytykowano kształt terytorialny przedwojennego państwa i fatalną politykę prowadzoną wobec licznych mniejszości narodowych. Akcentowano też przesadnie rolę komunistycznego ruchu robotniczego, przeciwstawiając go m.in. krytykowanej działalności politycznej PPS. Popierano ponadto schematy interpretujące życie polityczne w Polsce po 1926 r. jako zmierzające do faszystacji kraju.

⁹¹ *Dyskusja na 60-lecie odrodzenia państwa*, CPH 1979, z. 1, s. 97–115.

⁹² Zob. też B. Leśnodorski, *Wielkości i nędze odrodzenia państwowego. O Polsce na przełomie lat 1918/1919*, „Państwo i Prawo” 1978, nr 10, s. 4–17; J. Bardach, *Polonia Restituta*, „Państwo i Prawo” 1978, nr 11, s. 3–21.

⁹³ B. Leśnodorski, „Kwartalnik Historyczny” 1978, nr 4, s. 856–858.

Historycy prawa spierali się o to, czy Polska powstała w 1918 r. to „odrodzona” Rzeczpospolita, czy też nowe państwo. W kwestii tej doszło do owocnej polemiki pomiędzy Krzysztofem Dembskim a Stanisławem Krukowskim, optującym za tezę o II RP jako swoistej restytucji przedrozbiorowej państwowości polskiej, zmienionej odpowiednio pod względem ustrojowo-społecznym⁹⁴. W zakresie badań nad genezą II RP szczególnie interesująca okazała się monografia K. Dembskiego poświęcona statusowi prawnoustrojowemu Wielkopolski w latach 1918–1922⁹⁵. Zaakcentowano w niej swoisty solidaryzm społeczny występujący w tym regionie, wpływający na silną polityczną pozycję endecji i chadecji oraz wzmacniający postawy partykularne. Dembski zanalizował proces kształtowania się organów polskich w Poznaniu (Sejmu Dzielnicowego i Naczelnej Rady Ludowej) oraz ich stosunki polityczne z Warszawą, Berlinem i państwami ententy. Autor skrytykował twierdzenia o szkodliwej dla interesów polskich działalności NRL oraz o rzekomych tendencjach separatystycznych władz państwa wielkopolskiego. W pracy wysunięto dość kontrowersyjną tezę o faktycznym istnieniu w okresie od 8 stycznia 1919 r. do 12 sierpnia 1919 r. dwóch niezależnych państw polskich (ze stolicami w Warszawie i Poznaniu) – do momentu inkorporowania obszaru Wielkopolski do terytorium Rzeczypospolitej⁹⁶. Praca łączyła w sobie rozważania z zakresu historii ustroju, teorii państwa i prawa oraz politologii. Wpływała ona niewątpliwie na lepsze zrozumienie skomplikowanego procesu porozbiorowego odrodzenia Polski, ujmowanego dotychczas głównie przez pryzmat przemian ustrojowych byłej Kongresówki.

Stanisław Krukowski wydał w 1977 r. obszerną monografię analizującą genezę konstytucji marcowej z 1921 r. – spory ideowe jej twórców, recypowanie wzorów obcych itd.⁹⁷ Praca ta wzbogaciła w znaczny sposób wiedzę z zakresu konstytucjonalizmu polskiego okresu międzywojennego oraz przyczyniała się do pozytywnego przewartościowania poglądów historiograficznych na temat znaczenia tego aktu prawnego⁹⁸. Krukowski oparł się w swoich badaniach na bardzo szerokiej bazie źródłowej – literaturze, prasie, pamiętnikach, materiałach sejmowych i licznych archiwaliach. Zanalizował m.in. debatę konstytucyjną z 1919 roku (szczególnie w zakresie praw obywatelskich i instytucji prawa

⁹⁴ S. Krukowski, *Polska odrodzona czy państwo nowe?*, CPH 1977, nr 1.

⁹⁵ K. Dembski, *Wielkopolska w początkach II Rzeczypospolitej. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Poznań 1972.

⁹⁶ S. Krukowski, „Kwartalnik Historyczny” 1974, nr 1, s. 211–213; W. Maisel, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1973, nr 3, s. 285–288.

⁹⁷ S. Krukowski, *Geneza konstytucji marcowej z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977.

⁹⁸ Zob. też A. Gwiżdż, *Przyczynek do genezy i losów konstytucji marcowej*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 12.

własności), dyskusję dotyczącą trybu uchwalenia konstytucji oraz różnice programowo-polityczne w tej kwestii pomiędzy poszczególnymi stronnictwami i partiami. Krukowski uwypuklił istnienie dwóch całościowych, zasadniczo odmiennych koncepcji ustrojowych – tzw. republiki ludowej i wzorowanej na modelu francuskim republiki parlamentarnej (popieranej m.in. przez PPS)⁹⁹. Podkreślił on przy tym ostateczny kompromisowy charakter przyjętych rozstrzygnięć, wpływający pozytywnie na proces stabilizacji młodego państwa polskiego. Zaletą pracy było syntetyczne ujęcie procesu tworzenia całości postanowień projektowanej ustawy zasadniczej oraz skojarzenie tego procesu z drobiazgową analizą układu sił politycznych w parlamencie.

Michał Pietrzak zanalizował natomiast stosunki pomiędzy władzą wykonawczą a władzą ustawodawczą w okresie do 1926 roku, omawiając proces funkcjonowania systemu partyjnego w Polsce oraz powoływania i działalności poszczególnych rządów na szerszym tle społeczno-politycznym, szczególnie w kontekście próby wyjaśnienia przyczyn znacznej nietrwałości i ogólnej słabości władzy parlamentarno-gabinetowej¹⁰⁰. Pietrzak stworzył kompetentne studium funkcjonowania parlamentaryzmu „burżuazyjnego”, polemizując z tezą o wyższości rządów większościowych nad fachowymi gabinetami pozaparlamentarnymi. Słabość rządów parlamentarno-gabinetowych powiązano przy tym przede wszystkim ze strukturą społeczno-polityczną i specyficznymi „obyczajami parlamentarnymi”, a nie z wadliwością samych norm konstytucyjnych¹⁰¹.

Interesującym uzupełnieniem pracy Pietrzaka było z pewnością studium monograficzne A. Ajnenkiela z 1972 r., poświęcone sporom na temat modelu polskiego parlamentaryzmu do 1926 r., ukazany na tle dyskusji ideowo-politycznych oraz istotnych powojennych przekształceń ustrojowo-społecznych¹⁰². Całościowe ujęcie polskiego parlamentaryzmu międzywojennego dał Ajnenkiel w pracy z 1975 r.¹⁰³ Wskazał w niej na niebagatelny wpływ doświadczeń związanych z parlamentaryzmem państw zaborczych na rozwój myśli konstytucyjnej w II RP. Dokonał też bardzo interesującej analizy struktury socjalnej wszystkich sejmów do 1939 r., określonych sojuszy i koalicji sejmowych oraz procesu stopniowego odchodzenia od pełnego modelu demokracji parlamentarnej w kierunku rozwiązań autorytarnych czy totalitarnych (lecz nie typowo faszystowskich, jak głosiła oficjalna historiografia stalinowska)¹⁰⁴.

⁹⁹ A. Ajnenkiel, CPH 1979, z. 2, s. 225–235; W. Kulesza, „Państwo i Prawo” 1978, nr 11, s. 133–136.

¹⁰⁰ M. Pietrzak, *Rządy parlamentarne w Polsce 1919–1926*, Warszawa 1969.

¹⁰¹ Zob. Z. Landau, „Kwartalnik Historyczny” 1970, nr 1, s. 169–171; K. Grzybowski, M. Sobolewski, CPH 1970, z. 1, s. 227–236.

¹⁰² A. Ajnenkiel, *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do roku 1926*, Warszawa 1972.

¹⁰³ *Idem*, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975.

¹⁰⁴ Zob. *idem*, *O ustroju politycznym II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Humanistyczny” 1978, nr 11, s. 45–64.

Tadeusz Smoliński zaprezentował z kolei praktykę ustrojową w okresie 1926–1930¹⁰⁵. W swojej pracy omówił on m.in. kwestię ówczesnej odpowiedzialności parlamentarnej i konstytucyjnej ministrów i rządu, uchwalenie budżetu, zatwierdzanie dekretów prezydenta oraz ogólny tryb funkcjonowania sejmu. Zaletą monografii Smolińskiego było wyraźne odcięcie się od uproszczonych schematów interpretacyjnych, upatrujących już od przemian ustrojowych roku 1926 widocznych oznak faszyzacji życia politycznego w Polsce¹⁰⁶. W jego ocenie nowela konstytucyjna z 1926 r. mieściła się jeszcze w ramach szeroko praktykowanego systemu parlamentarnego. Trafnie natomiast wskazał Smoliński na zmianę praktyki funkcjonowania gabinetów rządowych, poprzez odcięcie ministrów od kontaktów z parlamentem i skupienie całości stosunków rządu z sejmem niemal wyłącznie w rękach J. Piłsudskiego. Rządy II RP po 1926 r. uznał Smoliński ostatecznie za specyficzną formę rządów pozaparlamentarnych.

W latach 70. ub. wieku na łamach „CPH” zaprezentowano istotne opracowania dotyczące emigracyjnego rządu londyńskiego w okresie II wojny światowej¹⁰⁷. Pojawiało się ponadto w tym czasie coraz więcej prac naukowych dotyczących dziejów ustrojowoprawnych pierwszych dekad Polski Ludowej, podlegających jednak ścisłym kryteriom cenzuralno-propagandowym¹⁰⁸. W 1976 r. opublikowano pod red. A. Burdy pracę zbiorową poświęconą Krajowej Radzie Narodowej, uznawanej w oficjalnej historiografii za pierwszy parlament powojennego państwa polskiego¹⁰⁹. Monografia otwierała cykl wydawniczy poświęcony dziejom parlamentarzystwu Polski Ludowej, opracowany w Instytucie Państwa i Prawa PAN. Oparta została o liczne źródła archiwalne (w tym sprawozdania posiedzeń KRN i jej prezydium, druki parlamentarne i wspomnienia działaczy politycznych). Opracowanie tego rodzaju miało charakter pionierski na tle badań genezy socjalistycznego prawa konstytucyjnego w europejskich krajach bloku wschodniego. Działalność polityczna i normodawcza KRN stanowiła istotną część propagandowej legendy o początkach władzy ludowej w Polsce i służyć miała niewątpliwie legitymizowaniu rządzącej grupy partyjno-nomenklaturowej w państwie polskim epoki gierkowskiej. Kolejną pracą z tego cyklu, również o odpowiedniej wymowie

¹⁰⁵ T. Smoliński, *Dyktatura Józefa Piłsudskiego w świetle Konstytucji Marcowej w latach 1926–1930. Parlament – Prezydent – Rząd*, Poznań 1970.

¹⁰⁶ M. Sobolewski, CPH 1971, z. 2, s. 230–233.

¹⁰⁷ Zob. B. Kroll, *Struktura polskich centralnych władz emigracyjnych w latach 1939–1945*, CPH 1976, z. 2; F. Ryszka, *U progu Norymbergii. Ściganie zbrodni wojennych w projektach polskich władz emigracyjnych*, CPH 1978, z. 2.

¹⁰⁸ S. Zawadzki, *Próba periodyzacji ustroju politycznego PRL w latach 1944–1974*, Golub-Dobrzyń 1974.

¹⁰⁹ *Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław 1976.

ideologicznej, była monografia dotycząca działalności Sejmu Ustawodawczego w latach 1947–1952¹¹⁰. Określoną wartość naukową posiadały z kolei niektóre artykuły i opracowania dotyczące genezy i rozwoju administracji terytorialnej i gospodarczej w PRL¹¹¹.

Historycy ustroju Polski rozwijali badania regionalne dotyczące dziejów Pomorza Zachodniego, Śląska i Mazowsza. J. Walachowicz pisał o zarządzie terytorialnym na Pomorzu Zachodnim, skupiając się na instytucji tzw. landwójtostwa i jej miejsca na tle rozwoju immunitetu i osłabienia władzy książęcej¹¹². Ustrojem politycznym Pomorza w XIX w. zajmował się m.in. S. Salmonowicz, związany z Zakładem Historii Pomorza IH PAN¹¹³.

Badania dotyczące dziejów Śląska prowadzone były przede wszystkim na Uniwersytecie Wrocławskim przez Kazimierza Orzechowskiego¹¹⁴. Jego wieloletnie badania w zakresie śląskiej reprezentacji stanowej i śląskiego sejmiku zaowocowały wydaniem w 1979 r. odrębnej monografii prezentującej dzieje ogólnośląskich zgromadzeń stanowych¹¹⁵. Praca ta powstała generalnie w ramach projektu badawczego prowadzonego przez Zespół IH PAN do dziejów parlamentaryzmu dawnej Rzeczypospolitej i określona została jako dzieło pionierskie w polskiej historiografii¹¹⁶. Wbrew dotychczasowym ustaleniom badawczym Orzechowski wykazał m.in. istnienie pierwszych zgromadzeń stanowych w poszczególnych księstwach śląskich już w II połowie XIII w. Józef Ciągwa zanalizował natomiast wpływ organów centralnych II RP na rozwój ustawa-

¹¹⁰ *Sejm Ustawodawczy RP 1947–1952*, red. M. Rybicki, Warszawa 1977.

¹¹¹ W. Muszalski, *Rozwój prawnych form organizacji i zarządzania gospodarką państwową w PRL*, CPH 1970, z. 1; M. Pietrzak, *Organizacja administracji terytorialnej w pierwszych latach Polski Ludowej*, CPH 1975, z. 1; Z. Leoński, *Kształtowanie się podziału administracyjnego w okresie trzydziestolecia Polski Ludowej*, „Państwo i Prawo” 1975, nr 1; J. Kuciński, *Kształtowanie się PZPR-owskiej koncepcji rad narodowych jako terenowych organów jednolitej władzy państwowej*, „Przegląd Historyczny” 1979, nr 2.

¹¹² J. Walachowicz, *Landwójtostwo na Pomorzu Zachodnim. Kształtowanie się zarządu terytorialnego w dobie pokaształańskiej*, Poznań 1969.

¹¹³ S. Salmonowicz, *Ustrój polityczny Pomorza w XIX w. Stan badań i postulaty badawcze*, CPH 1976, z. 2.

¹¹⁴ Zob. m.in. *Akta do dziejów śląskiego sejmiku (wiek XV–XVIII)*, „Sobótka” 1971, nr 4; *O genezie i formie śląskiej reprezentacji stanowej*, „Acta Univ. Wratisl. Prawo” 1971, t. 34, s. 49–60; *Ogólnokrajowe zjazdy na Śląsku przed panowaniem Macieja Korwina*, CPH 1972, z. 1; *Zjazdy ogólnośląskie za panowania Macieja Korwina (1469–1490)*, CPH 1972, z. 2; *Ogólnośląskie zjazdy czasów Jagiellońskich (1490–1526)*, CPH 1973, z. 1; *Ewolucja form śląskiego sejmiku pod rządami Habsburgów w XVI wieku*, CPH 1973, z. 2; *Sejm śląski XVI wieku. Organizacja i sposób działania*, CPH 1974, z. 1; *Funkcjonowanie śląskiego sejmiku w XVII i XVIII wieku*, CPH 1978, z. 2; *O typologii i klasyfikacji zgromadzeń stanowych*, „Historyka” 1978, s. 81–93.

¹¹⁵ K. Orzechowski, *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*, Warszawa–Wrocław 1979.

¹¹⁶ H. Olszewski, CPH 1981, z. 1, s. 225–229.

dawstwa śląskiego w latach 1922–1939, charakteryzując przy tym ustrojowe odrębności Śląska oraz jego autonomię¹¹⁷.

Inni historycy wrocławscy prowadzili owocne badania (zainicjowane jeszcze przez S. Wysloucha) w zakresie usytuowania Górnego Śląska w systemie prawnopolitycznym III Rzeszy. K. Jońca, E. Połomski i A. Konieczny powiązali przy tym analizę ustrojowoprawną z szerszą historią społeczną regionu, skupiając się na rozmaitych represjach i działaniach dyskryminacyjnych władz niemieckich w stosunku do zamieszkałej na Śląsku ludności polskiej i żydowskiej¹¹⁸. Krytyka naukowa podkreślała istotne znaczenie wyników tych badań dla historyków politycznych i gospodarczych III Rzeszy oraz historyków doktryn i teoretyków państwa i prawa¹¹⁹. Jońca zaprezentował w swojej pracy politykę narodowościową Republiki Weimarskiej (szczególnie w okresie kryzysu „państwa prawnego” w latach 1930–1933), problemy mniejszości narodowych w doktrynie NSDAP, program hitlerowski w kwestiach narodowościowych, recepcję nazistowskiej doktryny państwa i prawa przez partie mniejszości niemieckiej poza III Rzeszą oraz taktykę stosowaną wobec mniejszości polskiej i żydowskiej na Śląsku Opolskim¹²⁰. Ukazał on m.in. proces zróżnicowania polityki niemieckiej wobec grup ludności polskiej w zależności od stopnia ich uświadomienia narodowego i zajmowanej pozycji ekonomicznej. Jońca bronił w swojej pracy tezy o dość skutecznej roli konwencji genewskiej w zakresie ochrony mniejszości narodowych. Stwierdzał on również, iż doświadczenia zdobyte w ramach walki z mniejszością polską w Niemczech zostały niewątpliwie wykorzystane na obszarach okupowanej Polski.

W monografii E. Połomskiego skupiono się natomiast na omówieniu ewolucji ustawodawstwa rasistowskiego III Rzeszy (w tym m.in. tzw. ustaw norymberskich w 1935 r.), abstrahując generalnie od problematyki stosowania norm dyskryminujących rasowo w praktyce. A. Konieczny zanalizował z kolei stosowanie wojennego prawa karnego III Rzeszy na terenie Śląska, prezentując proces zbrodniczego współdziałania aparatu wymiaru sprawiedliwości z instytucjami „państwa SS”.

¹¹⁷ J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922–1939*, Katowice 1979.

¹¹⁸ K. Jońca, *Polityka narodowościowa III Rzeszy na Śląsku Opolskim w latach 1933–1940. Studium polityczno-prawne*, Katowice 1970; F. Połomski, *Ustawodawstwo rasistowskie III Rzeszy i jego stosowanie na Górnym Śląsku*, Katowice 1970; A. Konieczny, *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy. Górny Śląsk 1939–1945*, Warszawa 1972.

¹¹⁹ Zob. m.in. W. Sudnik, „Dzieje Najnowsze” 1974, nr 1, s. 223–232; A. Brożek, „Kwartalnik Historyczny” 1971, nr 3, s. 737–740; J. Wąsicki, CPH 1972, z. 1, s. 277–279; K. Pospieszalski, „Kwartalnik Historyczny” 1972, nr 2, s. 466–469; K. Orzechowski, CPH 1975, z. 1, s. 174–176.

¹²⁰ Zob. też K. Jońca, *Realizacja dekretu „Noc i mgła” na Śląsku*, „Studia Śląskie” 1977, t. 32, s. 167–201; *idem*, *Kościół ewangelicki na Śląsku wobec polityki rasistowskiej NSDAP*, „Studia Śląskie” 1979, t. 35, s. 131–179.

O dziejach ustrojowoprawnych Mazowsza pisali historycy prawa związani z Uniwersytetem Warszawskim-S. Russocki, B. Sobol i M. Sędek¹²¹.

W badaniach nad dziejami Kościoła, prawa kanonicznego oraz stosunków kościelno-państwowych wyróżniał się A. Vetulani, W. Sawicki, H. Karbownik, L. Winowski, J. Sawicki, P. Kałwa, S. Salmonowicz, J. Osuchowski i M. Pietrzak¹²². Istotną pozycją naukową okazała się praca Jerzego Wisłockiego poświęcona konkordatowi polskiemu z 1925 r., ukazanemu na tle ogólnej polityki konkordatowej Watykanu w XIX i XX wieku¹²³. Konkordat zdefiniowany został jako specyficzna umowa międzynarodowa tworząca zespół norm prawa wewnątrzpaństwowego, określającego granice przywilejów Kościoła i duchowieństwa. W monografii omówiono m.in. kwestię tworzenia obrządku wschodniego i tzw. polityki wschodniej Watykanu, osobowości prawnej jednostek kościelnych, organizacji terytorialnej Kościoła w Polsce, obsady stanowisk kościelnych i pozycji prawnej duchowieństwa katolickiego. Wisłocki zaprezentował zarówno genezę konkordatu, jak i jego praktyczną realizację w skomplikowanym życiu politycznym II RP, dokonując ponadto porównania tego aktu prawnego z innymi konkordatami europejskimi. W pracy nie zabrakło też analiz dotyczących licznych związków hierarchii kościelnej z ugrupowaniami politycznymi oraz rządami sanacyjnymi, zabiegającymi o poparcie Kościoła. Monografia Wisłockiego uznana została przez krytykę za podstawowe dzieło w zakresie problematyki konkordatu z 1925 r. i jego oddziaływania na przedwojenną politykę wyznaniową¹²⁴. Podkreślono jej potencjalny wpływ na rozwój doktryny prawa wyznaniowego.

W badaniach historycznoprawnych nad ustrojem społecznym w Polsce skupiano się na położeniu ekonomicznym i prawnym chłopów, szlachty oraz warstwy mieszczańskiej, podkreślając (jak w poprzednim okresie) znaczne feudalne upośledzenie mieszkańców wsi. Józef Matuszewski prowadził badania nad dziejami kolonizacji na prawie niemieckim w Polsce, publikując w 1974 r. specjalne opracowanie dotyczące tworzenia nazw administracyjnych osad lo-

¹²¹ Zob. m.in. S. Russocki, *Spory o średniowieczne Mazowsze*, „Rocznik Mazowiecki” 1972, t. 4, s. 217–257; M. Sędek, *O wzajemnym stosunku prawa ziemskiego i miejskiego na Mazowszu w XV i XVI wieku*, „Rocznik Mazowiecki” 1974, t. 5, s. 115–132.

¹²² Zob. m.in. *O badaniach nad historią Kościoła*, „Więź” 1969, nr 5, s. 29–37; *O problemach historii Kościoła w Polsce*, „Więź” 1969, nr 6, s. 93–118; A. Vetulani, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej* i W. Sawicki, *Udział Kościoła w organizacji i administracji Państwa Polskiego do rozbiorów*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1969; S. Salmonowicz, *Geneza i treść uchwał konfederacji warszawskiej*, „Odrodzenie i Reformacja” 1974, t. 19, s. 7–30; J. Osuchowski, *Powstanie II Rzeczypospolitej a Kościół rzymsko-katolicki*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 7; M. Pietrzak, *Historia kształtowania się rozdziału kościoła i państwa*, CPH 1976, z. 1.

¹²³ J. Wisłocki, *Konkordat polski z 1925 r. Zagadnienia polityczno-prawne*, Poznań 1977.

¹²⁴ M. Pietrzak, CPH 1978, z. 2, s. 265–268; Z. Zieliński, „Kwartalnik Historyczny” 1980, nr 2, s. 471–481; J. Osuchowski, „Państwo i Prawo” 1978, nr 11, s. 136–139.

kowanych na prawie niemieckim, w którym połączono studia historycznoprawne z analizą językoznawczą¹²⁵. W pracy tej wyrażono m.in. nowatorską tezę, iż lokacja wsi na prawie niemieckim nie zmieniała niczego w sytuacji chłopów w zakresie prawa sądowego, gdyż nadal rządzą się oni prawem polskim, a nie prawem niemieckim. Matuszewski odrzucał wobec tego teorię o niemieckim pochodzeniu prawa wiejskiego w Polsce. Syn Józefa Matuszewskiego – Jacek Matuszewski – ogłosił istotny artykuł o rzekomym zastawie chłopów w Polsce szlacheckiej¹²⁶. O polityce gospodarczej i projektach reform pańszczyźnianych przełomu XVIII i XIX w. pisał z kolei S. Grodziski¹²⁷.

Status prawnoustrojowy szlachty jako feudalnej warstwy uprzywilejowanej badał m.in. A. Vetulani, Jacek Matuszewski i A. Lityński¹²⁸. Badania nad rozwojem miast i stanu mieszczańskiego kontynuował Z. Kaczmarczyk i jego uczniowie: Andrzej Wędzki i Witold Maisel¹²⁹. Zajmowano się historią Gdańska i Poznania¹³⁰. Odrębne badania w zakresie historii miast prowadził też Władysław Ćwik¹³¹.

W latach 70. ub. wieku rozwijano badania w zakresie dziejów polskiego prawa sądowego (prawa karnego, prywatnego i procesowego), chociaż nadal

¹²⁵ J. Matuszewski, *Nazwy administracyjne osad lokowanych na prawie niemieckim*, Łódź 1974.

¹²⁶ *Idem*, *Rzekomy zastaw chłopów w Polsce szlacheckiej*, CPH 1974, z. 2.

¹²⁷ S. Grodziski, *Polityka gospodarcza przełomu XVIII i XIX wieku oraz jej konsekwencje ustrojowe dla ziem polskich*, CPH 1971, z. 1; *idem*, *Galicyjskie projekty reform pańszczyźnianych w początkach XIX wieku*, „Studia Historyczne” 1970, nr 4.

¹²⁸ A. Vetulani, *Geneza statutu warckiego o wykupie sołectw*, „Kwartalnik Historyczny” 1969, nr 3; J. Matuszewski, *Nagana szlachectwa w Polsce w XV i XVI wieku*, „Zeszyty Naukowe UŁ. Nauki humanistyczno-społeczne” 1971, z. 77; A. Lityński, *Problem szlacheckiego prawa zgromadzeń ziemskich w Polsce w XVII i XVIII wieku*, CPH 1974, z. 1.

¹²⁹ Zob. M. Bogucka, *Badania nad dziejami miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. Stan i zakres programu*, „Kwartalnik Historyczny” 1975, nr 3; H. Jędruszcak, *O metodach badań dziejów miast*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, nr 1; Z. Kaczmarczyk, *Początki prawa miejskiego na Słowiańszczyźnie*, [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970; *idem*, *Ustrój prawny Poznania do roku 1386*, [w:] *Symposium na temat: Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu do XV wieku w świetle nowych badań archeologicznych i urbanistyczno-architektonicznych 18–19 X 1973*, Poznań 1973; *idem*, *Kolonizacja niemiecka i kolonizacja na prawie niemieckim w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii*, Poznań 1974; *idem*, *Miasta dalmatyńskie do początku XV wieku. Przegląd i obraz urbanistyczny*, Warszawa–Poznań 1976; A. Wędzki, *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku. Słowiańszczyzna Zachodnia*, Poznań 1974.

¹³⁰ E. Rozenkranz, *Recepcja prawa lubeckiego w miastach nadbaltyckich*, Gdańsk 1967; E. Cieślak, *Sprzedawalność urzędów miejskich w Gdańsku w XVII i XVIII wieku*, CPH 1969, z. 2; E. Cieślak, C. Biernat, *Dzieje Gdańska*, Gdańsk 1969; Z. Kulejewska-Topolska, *Struktura prawna aglomeracji osadniczej Poznania od XV do końca XVIII wieku*, Poznań 1969.

¹³¹ Zob. m.in. *Miasta królewskie Lubelszczyzny w drugiej połowie XVIII wieku*, Lublin 1968; *Niektóre pozostałości feudalne w ogólnym charakterze miast rządowych Królestwa Polskiego (1815–1866)*, „Annales UMCS Sectio G lus”, 1968, t. 15; *Sprawa opłat za prawo miejskie w Królestwie Polskim*, CPH 1972, z. 1.

priorytetem była historia ustroju (państwa polskiego). Analizowano ustrój i kompetencje sądownictwa polskiego w okresie średniowiecznym, nowożytnym oraz w XIX w. i w latach międzywojennych¹³². W badaniach nad ustrojem sądownictwa wielkopolskiego specjalizował się Jacek Sobczak, piszący m.in. o sądach ziemiańskich¹³³.

Witold Maisel kontynuował zainteresowania naukowe okazywane archeologii prawniczej, a w 1976 r. opublikował ponadto interesującą monografię dotyczącą wojewódzkich sądów administracyjnych w II RP¹³⁴. Wychodząc od zaprezentowania pruskiego modelu sądownictwa administracyjnego, Maisel omówił podstawy prawne i organizację WSA w Poznaniu, Toruniu i Katowicach, postępowanie przed tymi sądami oraz ich działanie w praktyce (orzecznictwo). W jego ocenie przedwojenne sądy administracyjne były decydującym czynnikiem w systemie ochrony praw jednostki przed samowolnym działaniem administracji (państwa sanacyjnego o charakterze autorytarnym) i potrafiły generalnie zachować niezależność od rozmaitych czynników zewnętrznych. Po 1926 r. rządy sanacyjne nie były wprawdzie zainteresowane rozbudową sądownictwa umożliwiającą tak znaczną kontrolę nad administracją, jednak z drugiej strony zdawano sobie sprawę, iż sądownictwo tego rodzaju przyczynia się

¹³² Zob. m.in. B. Lesiński, *Przysięga na duszę jako dowód w średniowiecznym prawie polskim*, CPH 1972, z. 2; J. Bardach, *Sok, soczenie, prosoka. Studium o postępowaniu dowodowym w Wielkim Księstwie Litewskim oraz w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, CPH 1973, z. 1; W. Uruszczak, *Violenta expulsio. Z badań nad procesem posesoryjnym w prawie polskim I poł. XVI wieku*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze” 1974, z. 63; W. Maisel, *Sąd miejski prawa polskiego w Kaliszu w XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1971, z. 2; R. Łaszewski, *Wymiar sprawiedliwości we wsiach województwa chełmińskiego w XVII i XVIII wieku. Organizacja sądownictwa i postępowanie sądowe*, Toruń 1974; G. Bałtruszajtys, *Początki sądownictwa Komisji Skarbu Koronnego (1764–1765)*, CPH 1969, z. 2; *eadem*, *Sądownictwo Komisji Skarbowych w sprawach handlowych i przemysłowych (1764–1794)*, Warszawa 1977; A. Korobowicz, *Zmiany w ustroju sądownictwa najwyższego w Królestwie Polskim w latach 1815–1876*, CPH 1972, z. 2; *idem*, *Reforma ustroju sądownictwa w Królestwie Polskim po 1863 r. Przygotowanie i treść*, Lublin 1976; *idem*, *Przebieg prac legislacyjnych nad projektami reformy sądownictwa w Królestwie Polskim po 1863 r.*, CPH 1977, z. 2; W. Sobociński, *Zapomniane prawo o organizacji sądownictwa w Królestwie Polskim z 1856 r.*, CPH 1970, z. 1; *idem*, *Zagadnienie reformy sądowej i sądów gminnych w Królestwie Polskim w latach 1856–1864*, CPH 1970, z. 2; Z. Radwański, *Kształtowanie się polskiego systemu prawnego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej*, CPH 1969, z. 1.

¹³³ *Sądy apelacyjne wydziałowe w Poznaniu i Gnieźnie (1791–1792)*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1976, nr 1; *Wielkopolskie sądy ziemiańskie*, Warszawa–Poznań 1977; *Zastępcy procesowi stron w projektach reform organizacji sądownictwa ziemskiego po Konstytucji 3 Maja oraz w praktyce sądów ziemiańskich*, [w:] *Szkice z dziejów adwokatury polskiej*, Warszawa 1978; *Sąd konfederacji targowickiej województw wielkopolskich 1792–1793 r.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1979, nr 1.

¹³⁴ *Dawne narzędzia wykonywania kar*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1969, nr 4; *Pręgiierz poznański (Studium archeologiczno-prawne)*, CPH 1971, z. 1; *Wojewódzkie sądy administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa–Poznań 1976.

niewątpliwie do znacznego usprawnienia funkcjonowania wielu organów państwowych i samorządowych¹³⁵. Praca podkreślająca generalnie duże znaczenie sądownictwa administracyjnego dla rozwoju nowoczesnego państwa przyczyniała się do ożywienia dyskusji nad potrzebą reaktywowania sądu administracyjnego również w powojennej Polsce.

Prace naukowe nad dawnym polskim prawem karnym i procedurą karną rozwijali m.in. L. Pauli, A. Lityński, W. Maisel i W. Ćwik¹³⁶. Badania nad polskim prawem prywatnym dotyczyły głównie okresu średniowiecznego. W. Wołodkiewicz, J. Sondel, W. Sawicki i A. Vetulani analizowali wpływy prawa rzymskiego na proces kształtowania się głównych instytucji staropolskiego i zachodnioeuropejskiego prawa cywilnego¹³⁷. Vetulani polemizował m.in. z poglądem Rafała Taubenschlaga na temat wysokiego stopnia znajomości prawa rzymskiego w dawnej Polsce i jego realnego oddziaływania na rozwój polskiego prawa ziemskiego¹³⁸. Bronił on generalnie tezy o przede wszystkim rodzimym charakterze polskiej średniowiecznej kultury prawnej, lecz z drugiej strony dostrzegał w niej jednak wiele elementów obcych, zapożyczonych w znacznej mierze z kręgu zachodniej kultury łacińskiej. Henryk Grajewski analizował z kolei kwestię granic czasowych mocy obowiązującej norm dawnego prawa polskiego¹³⁹. Badał on zagadnienie wejścia w życie i ustania mocy obowiązującej przepisów prawnych oraz problem kolizji intertemporalnej w prawie polskim od poł. XIV w. do końca XVIII w. Stwierdził przy tym, iż zasada retroakcji w zakresie prawa karnego była stosowana jako wyjątek, co łączyło się m.in. ze stopniowym rozwojem parlamentaryzmu i prawa stanowionego¹⁴⁰.

¹³⁵ W. Kulesza, M. Wyrzykowski, „Państwo i Prawo” 1977, nr 11, s. 134–135.

¹³⁶ A. Lityński, *Przestępstwa polityczne w polskim prawie karnym XVI–XVIII wieku*, Katowice 1976; *idem*, *Prawo karne w projekcie kodeksu Stanisława Augusta*, „Acta Univ. Wratisl. Prz. Prawa” 1974, t. 5; *idem*, *Przestępstwo zdrady kraju w prawie karnym powstania kościuszkowskiego*, CPH 1976, z. 1; L. Pauli, *Austriacki kodeks karny z 1803 r w Wolnym Mieście Krakowie (1815–1833)*, Kraków 1970; W. Ćwik, *Prawo łaski w Królestwie Polskim w okresie konstytucyjnym*, „Annales UMCS Sectio G Ius” 1975, t. 9.

¹³⁷ W. Wołodkiewicz, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978; J. Sondel, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Warszawa–Kraków 1978; W. Sawicki, *Studia nad wpływem praw obcych w dawnej Polsce*, Warszawa 1971; A. Vetulani, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976.

¹³⁸ Zob. też *idem*, *Opory wobec prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, „Analecta Crac.” 1969, t. 1.

¹³⁹ H. Grajewski, *Granice czasowe mocy obowiązującej norm dawnego prawa polskiego*, Łódź 1970.

¹⁴⁰ *Idem*, *Zasada Lex retro non agit w praktyce sądów polskich do połowy XVI wieku*, Łódź–Wrocław 1971.

O wiejskim prawie prywatnym pisali F. Bortkiewicz i R. Łaszewski¹⁴¹. Prawne problemy własności ziemskiej w średniowiecznej Polsce analizowali B. Waldo, Z. Rymaszewski, B. Lesiński i J. Matuszewski. B. Waldo wydała monografię dotyczącą instytucji niedziału rodzinnego, a Z. Rymaszewski pisał o prawie bliższości¹⁴². Ich prace przyczyniły się do zrewidowania wielu dotychczasowych tez naukowych oraz ogólnego uporządkowania wiedzy związanej z własnością ziemską¹⁴³. Rymaszewski dokonywał m.in. zasadnej krytyki rodowej koncepcji prawa bliższości. B. Lesiński opisał z kolei instytucję sprzedaży nieruchomości z prawem odkupu w okresie od XV do XVII w., a Jacek Matuszewski zanalizował wnikliwie zastaw nieruchomości do końca XV stulecia (jako jedną z form kredytu w Polsce średniowiecznej)¹⁴⁴.

Historycy prawa kontynuowali ponadto badania nad dziejami prawa pracy, prawa gospodarczego i prawa międzynarodowego¹⁴⁵. Istotne opracowania naukowe powstawały w zakresie powszechnej historii państwa i prawa. Stanisław Russocki opublikował w 1973 r. pracę poświęconą genezie parlamentu w Czechach i współudziałowi elity panującej w rządach, wypełniającą lukę badawczą w historiografii polskiej i czeskiej¹⁴⁶. Autor monografii zastosował w niej metodę porównawczą przy badaniu wspólnych cech średniowiecznej kultury politycznej typowej dla krajów środkowoeuropejskich: Węgier, Polski i Czech, używając przy tym aparatu pojęciowego stworzonego przy okazji badań historycznoprawnych nad genezą i rozwojem parlamentaryzmu polskiego¹⁴⁷. W jego ujęciu instytucja państwa feudalnego ewoluowała na skutek stałej integracji i dezintegracji „grupy panującej” wokół głównych interesów i celów państwowych. Badania Russockiego sta-

¹⁴¹ F. Bortkiewicz, *Alienacje nieruchomości w prawie wiejskim w Małopolsce (XVI–XVIII w.)*, Łódź 1970; *eadem*, *Prawo bliższości w świetle małopolskich ksiąg sądowych wiejskich*, CPH 1972, z. 2; R. Łaszewski, *Wiejskie prawo spadkowe w województwie chełmińskim w okresie oligarchii magnackiej*, CPH 1976, z. 2.

¹⁴² B. Waldo, *Niedział rodzinny w polskim prawie ziemskim do końca XV stulecia*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967; Z. Rymaszewski, *Prawo bliższości krewnych w polskim prawie ziemskim do końca XV wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.

¹⁴³ B. Lesiński, CPH 1971, z. 2, s. 183–205.

¹⁴⁴ *Idem*, *Wyderek czyli sprzedaż nieruchomości z prawem odkupu w prawie polskim od XV do XVII wieku*, CPH 1976, z. 1; J. Matuszewski, *Zastaw nieruchomości w polskim prawie ziemskim do końca XV stulecia*, Łódź 1979.

¹⁴⁵ Zob. np. A. Ajnenkiel, *Instytucje prawa pracy w II RP i ich wpływ na stosunki społeczne*, [w:] *Pamiętnik XII PZHP*, Katowice 1979; E. Borkowska-Bagieńska, *Cechowe prawo gospodarcze w miastach Wielkopolski w XVIII wieku*, Poznań 1977; L. Winowski, *Historia prawa narodów czy stosunków międzynarodowych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis Prawo” 1970, t. 32.

¹⁴⁶ S. Russocki, *Protoparlamentaryzm Czech do początku XV wieku*, Warszawa 1973.

¹⁴⁷ A. Gieysztor, CPH 1975, z. 2, s. 320–324; J. Baszkiewicz, „Kwartalnik Historyczny” 1974, nr 3, s. 655–658.

nowiły poważny wkład w rozwój wiedzy o europejskich zgromadzeniach stanowych¹⁴⁸.

Hubert Izdebski zajął się kwestią zarządu centralnego w państwie nowożytnym, tworząc opracowanie z zakresu historii państwa, porównawczego prawa państwowego (konstytucyjnego) i teorii organizacji¹⁴⁹. Zanalizował on funkcjonowanie rozmaitych układów władzy kolegialnej i jednoosobowej na szerokim materiale historyczno-porównawczym (od okresu absolutyzmu feudalnego do czasów państwa nowożytnego)¹⁵⁰. Izdebski opisał m.in. relikty XVIII-wieczne w parlamentarystyce europejskiej, rozwój instytucji rady ministrów na początku XIX wieku oraz proces funkcjonowania systemu parlamentarno-gabinetowego w różnych warunkach historyczno-ustrojowych. Głównym atutem pracy była próba analizy podejmowania decyzji przez centralny ośrodek polityczny państwa w sposób kolegialny i jednoosobowy.

Szczególne zainteresowanie w badaniach historycznoprawnych okazywało kwestii dziejów państwa niemieckiego. Jan Wąsicki zajął się problematyką historii Niemiec w XX w.¹⁵¹ W swojej monografii omówił on proces przemian ustrojowych państwa niemieckiego po I wojnie światowej, wskazując na rozmaite tendencje zmierzające do utworzenia państwa jednolitego, federacji lub też związku państw, widoczne już w latach 20. Wąsicki ukazał ponadto związek III Rzeszy z poszczególnymi krajami oraz jej stosunek do Prus, które otrzymały odrębny status ustrojowy. Podział administracyjny Niemiec podporządkowano podziałowi na okręgi partyjne, co miało sprzyjać identyfikowaniu państwa z partią i ideologią hitlerowską. Po 1945 r. mocarstwa okupacyjne zlikwidowały państwo pruskie, a w strefach okupacyjnych wprowadzano konstytucje poszczególnych krajów. Wąsicki zanalizował ich pozycję ustrojową w konstytucji RFN, utrzymującej federalny charakter państwa niemieckiego. Akcentował on przy tym propagandowo swoisty tymczasowy charakter tego aktu prawnego oraz formułowaną w nim możliwość włączenia

¹⁴⁸ Zob. też S. Russocki, *Narodziny zgromadzeń stanowych*, „Przegląd Historyczny” 1968, nr 2; *idem*, *Zgromadzenia przedstanowe środkowej Europy. Wstępna analiza porównawcza*, CPH 1973, z. 2; *idem*, *Początki zgromadzeń stanowych w Europie Środkowej*, „Przegląd Historyczny” 1975, nr 2; *idem*, *Słowiańskie wiece: próba historycznej analizy semantyczno-funkcjonalnej*, „Kwartalnik Historyczny” 1976, nr 3; *idem*, *Monarchie stanowe środkowo-wschodniej Europy XV–XVI wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1977, nr 1.

¹⁴⁹ H. Izdebski, *Kolegialność i jednoosobowość w zarządzie centralnym państwa nowożytnego*, Warszawa 1975.

¹⁵⁰ S. Ehrlich, „Państwo i Prawo” 1976, nr 5, s. 133–136.

¹⁵¹ J. Wąsicki, *Państwo pruskie na tle ustroju politycznego Rzeszy Niemieckiej w latach 1919–1947. Studium historyczno-prawne*, CPH 1973, z. 2; *idem*, *Rzesza a kraje niemieckie 1914–1949. Między unitaryzmem a federalizmem*, Poznań 1977.

do federacji tych części dawnych Niemiec, które znalazły się poza granicami powojennymi¹⁵².

Edward Jędrzejewski zanalizował natomiast hitlerowską koncepcję administracji państwowej w III Rzeszy, odchodzącą w tak radykalny sposób od tradycyjnej teorii państwa prawnego¹⁵³. Wskazał m.in. sposób, w jaki włączano po 1933 r. do niemieckich mechanizmów ustrojowych instytucje całkowicie obce demokratycznym zasadom konstytucji weimarskiej. Dzięki tym zabiegom władze hitlerowskie uznawały za niecelowe formalne uchylanie tego aktu prawnego, funkcjonując w praktyce bez norm konstytucyjnych. Hitlerowski system administracyjny odrzucił pojęcie legalności, opierając się głównie na woli Hitlera oraz klauzulach generalnych, tworzących zasady ogólne dla wszystkich gałęzi prawa hitlerowskiego. W ocenie Jędrzejewskiego wzorcowy system hitlerowskiej administracji wprowadzono na ziemiach polskich wcielonych do III Rzeszy w 1939 r. Tematyka III Rzeszy była też kontynuowana w badaniach naukowych Franciszka Ryszki¹⁵⁴.

Interesującą monografię dotyczącą dziejów państwa francuskiego w okresie II wojny światowej opublikowała w 1977 r. Teresa Janasz¹⁵⁵. Zaprezentowała w niej podstawy ustrojowopravne funkcjonowania Francji podporządkowanej III Rzeszy oraz ideologię „rewolucji narodowej” (opartą na trzech głównych hasłach: praca, rodzina, ojczyzna)¹⁵⁶.

Równie owocne były badania w zakresie powszechnej historii prawa, obejmujące też czasy najdawniejsze¹⁵⁷. O dziejach prawa średniowiecznego pisali S. Russocki, I. Malinowska-Kwiatkowska, L. Pauli i K. Baran¹⁵⁸. I. Malinowska-

¹⁵² J. Sobczak, „Dzieje Najnowsze” 1978, nr 4, s. 141–145; K. Orzechowski, CPH 1979, z. 1, s. 226–228.

¹⁵³ E. Jędrzejewski, *Hitlerowska koncepcja administracji państwowej 1933–1945. Studium polityczno-prawne*, Wrocław 1975. Zob. też *idem*, *Administracja państwowa w doktrynie polityczno-prawnej Trzeciej Rzeszy*, CPH 1974, z. 1.

¹⁵⁴ Zob. m.in. F. Ryszka, *Spółczesność a władza w faszyzmie. Przyczynek do dziejów hitleryzmu w świetle nowych badań*, „Kwartalnik Historyczny” 1970, nr 3; *idem*, *Autorytaryzm a faszyzm*, „Kwartalnik Historyczny” 1972, nr 3.

¹⁵⁵ T. Janasz, *Państwo francuskie 1940–1944. Ideologia, organizacja, prawo*, Warszawa–Wrocław 1977.

¹⁵⁶ K. Pospieszalski, CPH 1978, z. 2, s. 268–272.

¹⁵⁷ Zob. m.in. C. Kunderewicz, *Najstarsze prawa świata*, Łódź 1972; G. Kuleczka, *Studia nad rzymskim wojskowym prawem karnym*, Poznań 1974.

¹⁵⁸ S. Russocki, *Z badań nad czeskim systemem beneficjalnym*, CPH 1971, z. 1; I. Malinowska-Kwiatkowska, *Prawo prywatne w ustawodawstwie Królestwa Sycylii (1140–1231)*, Wrocław 1973; L. Pauli, *Infirmitas sexus. Sytuacja prawna kobiet w świetle przepisów karnych ustawodawstwa statutowego miast włoskich*, Kraków 1975; K. Baran, *Dawny angielski proces karny (do połowy XVII stulecia)*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1978, s. 125–152; *idem*, *Tortury w angielskim procesie karnym*, CPH 1979, z. 2.

-Kwiatkowska zaprezentowała wpływ różnych tradycji prawnych (m.in. prawa rzymskiego) na rozwój ustawodawstwa sycylijskiego oraz jego nowatorstwo i odrębność na tle średniowiecznego prawa włoskiego. Pauli zanalizował sytuację prawną kobiet w regulacjach karnych ustawodawstwa statutowego miast włoskich, formułując tezę o obowiązywaniu zasady równej odpowiedzialności karnej kobiet i mężczyzn, oznaczającej początek ich rzeczywistego równoprawienia prawnego. Baran pisał o dawnym procesie karnym w Anglii (do połowy XVII w.).

Odrębne miejsce w naukach historycznoprawnych zajmowały badania Katarzyny Sójki-Zielińskiej nad kodyfikacjami prawa cywilnego w XIX wieku, analizowanymi dotychczas głównie przez przedstawicieli dyscyplin prawno-pozytywnych. W monografii wydanej w 1973 r. zaprezentowała ona genezę kodyfikacji pruskiej (BGB), austriackiej (ABGB) i francuskiej (Kodeks Napoleona) na ogólniejszym tle rozwoju oświeceniowej myśli kodyfikacyjnej XVIII w., opartej na doktrynie nowożytnego świeckiego prawa natury¹⁵⁹. W pracy wskazywano na uniwersalny, utylitarny i indywidualistyczny charakter tego prawa oraz na jego związki z liberalnymi postulatami bogatego mieszczaństwa i krytyczny stosunek wobec tradycji prawa rzymskiego. ABGB scharakteryzowany został jako rodzaj kompromisu społeczno-prawnego epoki oświeconego absolutyzmu austriackiego, zaakcentowano też swoisty konserwatywny charakter Kodeksu Napoleona, kontynuującego zasadniczo dawne kierunki prawa prywatnego (w tym prawa rzymskiego interpretowanego w duchu doktryny prawnonaturalnej). Sójka-Zielińska zaprezentowała przy tym zarys dziejów tego aktu prawnego w Europie i na świecie, podkreślając elastyczność i praktyczność jego rozwiązań. Niemiecki BGB określony został z kolei jako „wierny twór pozytywizmu naukowego”, oderwany w zasadzie od konkretnych kwestii społecznych czy gospodarczych. S. Salmonowicz uznał omawianą monografię za przydatną dla historyków prawa i cywilistów¹⁶⁰.

W ramach szeroko rozumianych badań historycznoprawnych analizowano dzieje nauki prawa i jej wybitnych przedstawicieli (w tym również historyków prawa)¹⁶¹. Szczególnie interesujący okazał się szkic J. Bardacha o istot-

¹⁵⁹ K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*, Warszawa 1973. Zob. też *eadem*, *Zasada słuszności wobec teoretycznych założeń kodyfikacyjnych XIX wieku*, „Państwo i Prawo” 1974, nr 2; *eadem*, *Rola prawa rzymskiego w pracach kodyfikacyjnych wieku oświecenia*, CPH 1975, z. 1.

¹⁶⁰ S. Salmonowicz, CPH 1974, z. 1, s. 225–234. *Idem*, *Od Justyniana do Kodeksu Napoleona. Rozważania nad problematyką i terminologią zbiorów prawnych feudalnej Europy*, CPH 1969, z. 1; *idem*, *Europejskie kodyfikacje karne (XVI–XIX w.). Próba bilansu*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 38; *idem*, *Narodziny nowożytnej myśli kodyfikacyjnej w Europie*, CPH 1977, z. 1.

¹⁶¹ Zob. m.in. L. Pauli, *Jan Kirstein Cerasinus (1507–1561). Krakowski prawnik doby Odrodzenia. Studium z dziejów praw obcych i literatury prawniczej w Polsce*, Kraków 1971; S. Grodziski,

nym wkładzie T. Manteuffela w badania nad dziejami ustroju politycznego polskiego średniowiecza. Opisywano ponadto główne ośrodki nauk prawnych i historycznoprawnych oraz udział historyków prawa w rozwoju poszczególnych szkół naukowych. W popularyzowaniu wiedzy na temat historii Uniwersytetu Jagiellońskiego (ukazywanej przy tym na szerszym tle porównawczym) specjalizował się Adam Vetulani, analizujący rozwój rodzimej kultury prawnej w okresie średniowiecza¹⁶².

W 1969 r. Instytut Historyczny UJ zorganizował ogólnopolskie sympozjum naukowe poświęcone tradycjom krakowskiej szkoły historycznej, której „pesymistyczne” wizje dziejów Polski były w znacznym zakresie zgodne z wykładnią oficjalnej historiografii marksistowskiej, szczególnie w okresie stalinowskim¹⁶³. W trakcie spotkania zastanawiano się nad miejscem szkoły w dziejach polskiej nauki historycznej, starając się oddzielać twórczość naukową historyków krakowskich od ich aktywnej działalności politycznej w zaborze austriackim¹⁶⁴. W ocenie M. Serejskiego szkoła krakowska (m.in. M. Bobrzyński, J. Szujski, S. Smolka) wywodziła się genetycznie z niemieckiej krytycznej szkoły historycznej, a jej przedstawiciele byli zaliczani do zwolenników tezy o wewnętrznych przyczynach upadku Rzeczypospolitej, przeciwstawiających się powstaniom zbrojnym i aktywności konspiracyjnej na rzecz działalności realistycznej czy ugodowej. Na temat twórczości Bobrzyńskiego wypowiadał się m.in. K. Grzybowski i W. Bartel, podkreślający znaczenie nauk społecznych w jego warsztacie naukowym oraz stosowanie metody porównawczej w prezentowaniu procesu twórczej recepcji elementów obcych w dawnym ustroju polskim. W trakcie spotkania akcentowano też znaczenie dziejów ustroju i prawa Polski dla historyków XIX-wiecznych, którzy w dawnych instytucjach prawnych poszukiwali trwałych

---

Włodzimierza S. Kulczyckiego *studia nad ustrojem politycznym i prawem Galicji*, „Studia Historyczne” 1971, nr 1; W. Bartel, *Nauki prawne [w:] Historia nauki polskiej. Tom 3 1795–1862*, red. B. Suchodolski, J. Michalski, Wrocław 1977; M. Jaskólski, *Model samorządu w „Projekcie Konstytucji” W L. Jaworskiego*, „Acta Univ. Wratisl. Przegląd Prawa i Administracji” 1977, t. 9; S. Czepita, *Koncepcja polityki prawa Leona Petrażyckiego a koncepcje współczesne*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 7; *idem*, *Metodologiczna charakterystyka ewolucji koncepcji polityki prawa Leona Petrażyckiego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Szczecinie” 1978, nr 1; J. Bardach, *Tadeusz Manteuffel a historia państwa i prawa*, CPH 1977, z. 2.

¹⁶² *Początki uniwersyteckiej nauki prawa w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 3 oraz *Początki najstarszych wszechnic środkowoeuropejskich*, Wrocław 1970. Zob. też W. Bartel, *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego przed reformą kołłątajowską*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1970.

¹⁶³ *Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie Katedry Historii Polskiej UJ 1869–1969*, red. C. Bobińska, J. Wyrozumski, Kraków 1972.

¹⁶⁴ W aspekcie ideowo-politycznym historykom krakowskim przypisywano m.in. społeczny konserwatyzm, monarchizm i lojalizm habsburski, chociaż nie odmawiano im przy tym szczerzej postawy patriotycznej.

wartości państwowości polskiej i jej „namiastki” dla czasów współczesnych. Podkreślano też różnicę pomiędzy szkołą krakowską a „demokratyczno-niepodległościową” szkołą warszawską, chociaż szukano jej głównie w sferze formułowanych ocen historiozoficznych, a nie w stosowanej metodologii (pozytywistycznej)¹⁶⁵.

O polskich koncepcjach konserwatywnych w Galicji epoki autonomicznej pisał Wiesław Kozub-Ciembroniewicz, wydając w 1978 r. rozprawę poświęconą myśli politycznej Antoniego Helcla¹⁶⁶. Wskazał on na pozytywistyczną metodę naukową tego historyka krakowskiego, opartą na historyzmie antyromantycznym, realistycznym i postulującym odtwarzanie staropolskich instytucji prawnych w oparciu o rzetelne badania naukowe i solidne podstawy źródłowe.

Istotnym opracowaniem z zakresu dziejów historiografii okazała się biografia naukowa Wacława A. Maciejewskiego, opublikowana przez J. Bardacha w 1971 r.¹⁶⁷ Skupił się w niej na ukazywaniu kontaktów tego wybitnego historyka prawa z polskimi środowiskami naukowymi i opiniotwórczymi XIX w. (m.in. J. Lelewelem, R. Hube i A. Wielopolskim) oraz zrekonstruowaniu jego postawy ideologiczno-politycznej. Bardach podkreślił m.in. słowianofilską orientację Maciejewskiego połączoną z konserwatyzmem społecznym, lojalizmem wobec władz zaborczych oraz rozległością zainteresowań naukowych (przynależnych do historiografii romantycznej i tzw. kierunku prepozytywistycznego). Dążył on przy tym do zrewidowania tezy o swoistej izolacji tego uczonego w polskim środowisku naukowym. W ocenie W. Sobocińskiego praca Bardacha należała do „szeroko pojętej historiografii kultury, myśli społeczno-politycznej i historycznoprawnej – gdyż pozwala poznać i ocenić nie tylko treść publikacji Maciejewskiego, ale także ich uwarunkowanie, wpływy oraz rolę w społeczeństwie polskim”¹⁶⁸. Monografię Bardacha uznawał przy tym za najważniejszą pozycję wśród dotychczasowych opracowań z dziejów nauki historii prawa w Polsce¹⁶⁹.

W omawianym okresie analizowano ponadto dorobek naukowy innych ważnych historyków prawa – P. Dąbkowskiego, T. Tycy i Z. Wojciechowskiego¹⁷⁰.

¹⁶⁵ J. Bardach, *W stulecie krakowskiej szkoły historycznej*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, nr 4, s. 962–968.

¹⁶⁶ W. Kozub, *Myśl polityczna Antoniego Zygmunta Helcla*, Kraków 1978.

¹⁶⁷ J. Bardach, *Wacław Aleksander Maciejowski i jego współcześni*, Wrocław 1971. Zob. też *idem*, *O historykach warszawskich z lat 1832–1869*, „Kwartalnik Historyczny” 1971, nr 4, s. 886–891.

¹⁶⁸ W. Sobociński, CPH 1972, z. 2, s. 185–213.

¹⁶⁹ Zob. też J. Maternicki, „Przegląd Humanistyczny” 1972, nr 5, s. 153–169; A. Grabski, *W kręgu Wacława Aleksandra Maciejewskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 1972, nr 2; J. Kodrębski, *Wacław Aleksander Maciejowski jako romanista*, CPH 1974, nr 1.

¹⁷⁰ L. Pauli, *W setną rocznicę urodzin Przemysława Dąbkowskiego*, CPH 1978, z. 2; J. Wąsicki, *Teodor Tyc (1896–1927). Z dziejów kształtowania się programu zachodniego w Polsce*, „Studia Historica Slavo-Germanica” 1978, nr 7; Z. Kaczmarczyk, *Zygmunt Wojciechowski (1900–1955)*, „Przegląd Zachodni” 1975, nr 4.

Historycy nadal zajmowali się krytycznym opracowaniem i edycją źródeł prawa staropolskiego¹⁷¹. Józef Matuszewski pisał o normach recypowanych i rodzimych w „Najstarszym zwodzie prawa polskiego”¹⁷². Zajmowano się statutami litewskimi i Statutami K. Wielkiego oraz Korekturą Praw z 1532 r. jako jednym z głównych pomników polskiej myśli kodyfikacyjnej z okresu przedrozbiorowego¹⁷³. W. Uruszczak, analizując genezę Korektury i przyczyny ostatecznego odrzucenia tego projektu wykazywał w swojej monografii, że na początku XVI w. w gronie postępowych prawników „renesansowych” istniały radykalne plany przebudowy państwa polskiego i jego instytucji prawnych¹⁷⁴. J. Sawicki opublikował z kolei pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego, wskazując na silny rozwój działalności prawotwórczej miejscowych Piastów od końca XIV w. (statuty, przywileje ogólnoziemskie) oraz dając szeroki materiał źródłowy niezbędny przy analizowaniu średniowiecznego procesu legislacyjnego¹⁷⁵. J. Sawicki kontynuował też działalność badawczą w zakresie źródeł prawa kanonicznego¹⁷⁶.

W zakresie źródeł prawa miejskiego specjalizował się Witold Maisel, omawiający przede wszystkim regulacje normatywne zawarte w statutach miast wielkopolskich, przywilejach królewskich, statutach cechowych itd.¹⁷⁷ Z. Zdrój-

¹⁷¹ Zob. m.in. E. Borkowska-Bagieńska, M. Zmierczak, *Wydawnictwa źródłowe do nauki przedmiotów historycznoprawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1976, nr 2, s. 151–157; *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta*, oprac. S. Rogowski, Wrocław 1977; *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Chłopi, mieszczenie*, oprac. B. Cybulski, S. Rogowski, Wrocław 1977; *Wybór tekstów źródłowych z dziejów sądownictwa polskiego do 1795 r.*, oprac. J. Chodorowski, Wrocław 1976.

¹⁷² J. Matuszewski, *Normy recypowane i rodzime w Najstarszym Zwodzie prawa polskiego. Uwagi krytyczno-polemiczne*, CPH 1970, z. 2.

¹⁷³ L. Łysiak, *Statuty Kazimierza Wielkiego w małopolskiej praktyce sądowej XV wieku*, „Studia Historyczne” 1976, nr 1; J. Bardach, *Statuty litewskie-pomniki prawa epoki Odrodzenia*, „Kwartalnik Historyczny” 1974, nr 4; *idem*, *Zatwierdzenie III Statutu litewskiego przez Zygmunta III Wazę*, CPH 1978, z. 2.

¹⁷⁴ W. Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 1979. L. Łysiak, B. Lesiński, CPH 1979, z. 2, s. 203–212.

¹⁷⁵ *Iura Masoviae Terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego. Tom I (1223–1471)*, oprac. J. Sawicki, Warszawa 1972; *Iura Masoviae Terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego. Tom II (1471–1526)*, oprac. J. Sawicki, Warszawa 1973; *Iura Masoviae Terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego. Tom III (1526–1540)*, oprac. J. Sawicki, Warszawa 1974.

¹⁷⁶ J. Sawicki, *Materiały do historii nauki i literatury prawa kanonicznego w Polsce. Bolesław Ulanowski (1860–1919)*, „Prawo Kanoniczne” 1971, nr 1–2. Zob. też J. Subera, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1977.

¹⁷⁷ Zob. m.in. *Statuty miasta Kalisza z XVI–XVIII wieku*, oprac. W. Maisel, „Rocznik Kaliski” 1972, t. 5; *Przywileje Kalisza*, oprac. W. Maisel, „Rocznik Kaliski” 1973, t. 6; W. Maisel, *Prawo karne w statutach miast polskich do końca XVIII wieku*, CPH 1974, z. 2; *idem*, *Statuty miasta*

kowski pisał na temat prawa chełmińskiego jako rodzimej „wersji” magdebur-
skiego prawa miejskiego¹⁷⁸.

W ramach badań nad źródłami prawa wiejskiego historycy prawa kontynuowali zainteresowanie okazywane księgom wiejskim. Krakowski zespół kierowany przez A. Vetulaniego wydawał księgi małopolskie, służące studiom z zakresu historii prawa, historii gospodarczej czy historii kultury materialnej wsi¹⁷⁹. S. Płaza wydał w 1976 r. monografię dotyczącą źródeł rękopiśmiennych do dziejów polskiej wsi feudalnej¹⁸⁰.

Historycy omawiali też źródła prawa z przełomu XVIII i XIX w. oraz z czasów zaborów¹⁸¹. Odrębne wydawnictwa tekstów źródłowych przygotowano dla okresu Polski międzywojennej i drugiej wojny światowej¹⁸². Swoje opracowania z zakresu źródeł prawa wydawali ponadto badacze powszechnej historii państwa i prawa oraz romaniści¹⁸³. W 1975 r. Zygfryd Rymaszewski opubliko-

---

Konina z XVI–XVIII wieku, „Rocznik Wielkopolski Wschodniej” 1976, nr 4; *Statuty cechów kaliskich*, oprac. W. Maisel, „Rocznik Kaliski” 1977, t. 10; W. Maisel, *Kodyfikacje statutów miejskich w dawnej Polsce*, „Studia Źródłoznawcze” 1977, t. 22; *idem*, *Statuty cechów konińskich z XV–XVIII wieku*, „Rocznik Koniński” 1978, t. 6.

¹⁷⁸ Z. Zdrójkowski, *Prawo chełmińskie. Powstanie, rozwój i jego rola dziejowa*, [w:] *Dzieje Chełmna i jego regionu*, Toruń 1968; *idem*, *Nieznane źródła prawa chełmińskiego z XVI i XVII wieku*, CPH 1971, z. 2 oraz 1972, z. 1; *idem*, *Prawo chełmińskie oraz jego rola w dziejach polskiej jurysdykcji i myśli prawniczej*, „Palestra” 1977, nr 12.

¹⁷⁹ Zob. K. Orzechowski, *Księgi sądowe wiejskie jako źródło do dziejów chłopskiej kultury materialnej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1969, nr 2, s. 261–268; *Księga sądowa wsi Iwkowej 1581–1809*, oprac. S. Płaza, Wrocław 1969; *Akta w sprawach chłopskich hrabstwa tarnowskiego z połowy XVIII wieku*, oprac. S. Grodziski, Wrocław 1970.

¹⁸⁰ S. Płaza, *Źródła rękopiśmienne do dziejów wsi w Polsce feudalnej. Studium archiwoznawcze*, Warszawa 1976. Zob. też *idem*, *Źródła drukowane do dziejów wsi w dawnej Polsce. Studium bibliograficzno-źródłoznawcze*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze” 1974, nr 66.

¹⁸¹ A. Lityński, *Nieznane materiały do projektu Kodeksu Stanisława Augusta*, CPH 1978, z. 2; J. Bardach, „Zbiór praw” *Andrzeja Zamoyskiego w nauce XIX wieku*, [w:] *Wiek XVIII. Polska i świat*, Warszawa 1974; W. Bartel, J. Kosim, W. Rostocki, *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej. T 4 1812–1813*, Warszawa 1969; F. Połomski, *Wybór tekstów źródłowych z historii ustroju ziem polskich 1807–1908*, Wrocław 1975; J. Ciągwa, A. Lityński, *Teksty źródłowe z historii państwa i prawa Polski 1864–1945*, Katowice 1974.

¹⁸² *Materiały do nauki prawa państwowego (lata 1914–1939)*, oprac. T. Szymczak, Łódź 1973; J. Chodorowski, A. Konieczny, *Wybór tekstów źródłowych z historii ustroju Polski 1916–1939*, Wrocław 1972; A. Konieczny, *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa. Okres okupacji hitlerowskiej na ziemiach polskich*, Wrocław 1977; *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, oprac. W. Skrzydło, Lublin 1979.

¹⁸³ B. Lesiński, J. Walachowicz, *Powszechna historia państwa i prawa. Starożytność. Wybór tekstów źródłowych*, Poznań 1969; J. Wąsicki, *Materiały do ćwiczeń z powszechnej historii państwa i prawa*, Poznań 1970; M. Szczaniecki, *Wybór źródeł do historii państwa i prawa w dobie nowożytnej. Cz. 1 Teksty do historii burżuazyjnego prawa państwowego*, Warszawa 1972; B. Lesiński, J. Walachowicz, *Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, Poznań 1975.

wał interesującą monografię dotyczącą recepcji prawa ziemskiego Landrechtu Zwierciadła Saskiego w Polsce¹⁸⁴.

Nie ulega wątpliwości, że polskie nauki historycznoprawne przeżywały w latach 70. XX wieku intensywny rozwój, poszerzając systematycznie katalog przedmiotowy podejmowanej tematyki oraz udoskonalając warsztat metodologiczny. Starano się m.in. o bardziej obiektywne badanie tradycji prawno-ustrojowej Polski międzywojennej. Pomimo niesprzyjającej polityki naukowej czynników partyjnych oraz stale obecnych ograniczeń cenzuralnych historycy prawa starali się o zachowanie względnej autonomii badawczej i ograniczanie oficjalnych schematów marksistowskich oraz aktywne uczestnictwo w międzynarodowym życiu naukowym.

---

¹⁸⁴ Z. Rymaszewski, *Łacińskie teksty Landrechtu Zwierciadła Saskiego w Polsce*, Wrocław 1975.